

**Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Paulinos Medelytės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese
Anonymity Application in Criminal Procedure**

Vadovas: doc. dr. Andrej Gorbatkov

Recenzentas: prof. dr. Gintaras Goda

Vilnius
2024

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe atskleidžiama anonimiškumo instituto baudžiamajame procese samprata, ji atskiriama nuo kitų neprocesinių liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugos priemonių. Nagrinėjami visiško ir dalinio anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos, šių anonimiškumo rūšių atirbojimo kriterijai. Taip pat yra analizuojami liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų vertinimo ypatumai ir aptariami jų apsaugos užtikrinimo praktiniai aspektai.

Pagrindiniai žodžiai: liudytojų ir nukentėjusiųjų apsauga, anonimiškumas, visiškas anonimiškumas, dalinis anonimiškumas

This paper analyzes the concept of anonymity in criminal proceedings, distinguishing it from other non-procedural measures to protect witnesses and victims. It examines the grounds and conditions for the application of full and partial anonymity and the criteria for distinguishing between these forms of anonymity. The specificities of assessing the testimony of a witness or victim subject to anonymity are also analysed, as are the practical aspects of ensuring their protection.

Key words: protection of witness and victim, anonymity, full anonymity, partial anonymity

TURINYS

IŽANGA	2
1. LIUDYTOJO IR NUKENTĖJUSIOJO APSAUGA NUO NUSIKALSTAMO POVEIKIO.....	5
2. ANONIMIŠKUMO SAMPRATA BAUDŽIAMAJAME PROCESSE.....	15
3. VISIŠKO ANONIMIŠKUMO TAIKYMO PAGRINDAI IR SĄLYGOS.....	20
3.1. Visiško anonimiškumo taikymo pagrindai	20
3.2. Visiško anonimiškumo taikymo sąlygos.....	26
4. DALINIS ANONIMIŠKUMAS.....	29
5. LIUDYTOJO AR NUKENTĖJUSIOJO, KURIEMS TAIKOMAS ANONIMIŠKUMAS, PARODYMŲ VERTINIMO YPATUMAI.....	34
6. LIUDYTOJŲ IR NUKENTĖJUSIŲJŲ, KURIEMS TAIKOMAS ANONIMIŠKUMAS, APSAUGOS UŽTIKRINIMO PRAKTINIAI ASPEKTAI ...	39
IŠVADOS	46
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	48
SANTRAUKA.....	54
SUMMARY	55

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Šis siekis suponuoja tai, kad privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas).

Iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių numato ne tik įstatymų leidėjo teisę ir pareigą įstatymais apibrėžti nusikalstamas veikas ir nustatyti baudžiamąją atsakomybę už jas, bet ir jo teisę bei pareigą reglamentuoti su nusikalstamų veikų atskleidimu bei tyrimu ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu susijusius santykius – baudžiamojo proceso santykius (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso (toliau – BPK) paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002). Akivaizdu, kad įstatymų leidėjas įpareigoja ne tik atskleisti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį, bet tai daryti kartu ir saugant baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų teises ir laisves.

Baudžiamasis procesas sunkiai įsivaizduojamas be liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymų, kadangi jie yra naudojami daugumoje baudžiamųjų bylų, siekiant atskleisti nusikalstamą veiką ir nubausti ją padariusį asmenį. Akivaizdu, kad be šių baudžiamojo proceso santykių dalyvių, baudžiamojo proceso paskirties neįmanoma pasiekti. Liudytojas ir nukentėjusysis tiesiogiai priklauso nuo žmogaus teisių ir laisvių apsaugos, kuri yra vienas iš svarbiausių baudžiamojo proceso tikslų, siekiant užtikrinti jų saugumą.

Tačiau liudytojui ar nukentėjusiajam duoti teisingus parodymus baudžiamojoje byloje tam tikrais atvejais gali būti nesaugu, dėl šios priežasties yra būtina užtikrinti jų saugumą ir interesų apsaugą tam, kad jie be kliūčių vykdytų savo funkciją, t. y. padėtų nustatyti tiesą byloje. Pasitaiko atvejų, kai nusikalstamos veikos padarymu kaltinami ar su jais susiję asmenys bando paveikti nusikalstamos veikos tyrimui padedančius asmenis.

Užtikrinant baudžiamojo proceso dalyvių saugumą nuo neigiamo poveikio, kuris gali pasireikšti bauginimais, grasinimais ar kitais kaltinamojo bandymais paveikti proceso

dalyvius, BPK yra numatyta specialioji procesinė apsaugos priemonė – anonimiškumo institutas.

Liudytojo ar nukentėjusiojo procesinių interesų apsaugos ir užtikrinimo klausimas baudžiamajame procese yra aktualus dėl to, kad taikant liudytojui ar nukentėjusiajam anonimiškumą būtina tinkamai suprasti anonimiškumo rūšių atribojimo kriterijus, taikymo pagrindus ir sąlygas, bei procesinių veiksmų atlikimo tvarką. Šiuo būdu galima užtikrinti liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, jo šeimos narių ir artimųjų giminaičių gyvybės, sveikatos ir turto saugumą, nepažeidžiant kitų proceso dalyvių teisių.

Nagrinėjamos temos kontekste, jeigu baudžiamajame procese nebus apsaugoti procesiniai liudytojo ar nukentėjusiojo interesai, nebus įgyvendinta baudžiamojo proceso paskirtis. Manytina, kad būtent todėl šių proceso dalyvių teisių užtikrinimo problematikos analizės aktualumas pagrindžia analizuojamos temos svarbą.

Darbo tikslas. Pagrindinis šio darbo tikslas yra atskleisti anonimiškumo taikymo instituto Lietuvos baudžiamajame procese sampratą, jo taikymo pagrindus ir sąlygas.

Darbo uždaviniai. Tikslui pasiekti iškelti tokie darbo uždaviniai:

1. Atskleisti anonimiškumo instituto Lietuvos baudžiamajame procese sampratą ir atskirti ją nuo kitų neprocesinių nukentėjusiųjų ar liudytojų apsaugos priemonių;
2. Išnagrinėti visiško ir dalinio anonimiškumo taikymo pagrindus ir sąlygas;
3. Atskleisti anonimiškumo rūšių atribojimo kriterijus;
4. Išanalizuoti liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų vertinimo ypatumus;
5. Atkleisti liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, apsaugos užtikrinimo praktinius aspektus.

Tyrimo objektas. Magistro darbo tyrimo objektas – anonimiškumo taikymas Lietuvos baudžiamajame procese.

Tyrimo metodai. Rengiant šį darbą panaudotas ne vienas tyrimo metodas, t. y. lingvistinis, analizės, sisteminis, lyginamasis, teleologinis.

Lingvistinis metodas darbe naudojamas lingvistiškai tiriant BPK numatytas normas, kurios reglamentuoja anonimiškumo taikymą.

Analizės metodas darbe naudojamas analizuojant teisės aktus, specialiąją literatūrą ir teismų praktiką.

Sisteminis metodas darbe naudojamas analizuojant liudytojo ar nukentėjusiojo apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonių rūšis, taip pat analizuojant BPK ir generalinio prokuroro rekomendacijose įtvirtintas normas, susijusias su anonimiškumo taikymo institutu.

Lyginamasis metodas darbe naudojamas lyginant užsienio valstybių (Latvijos, Prancūzijos bei Nyderlandų Karalystės) reguliavimą su Lietuvos teisiniu reglamentavimu.

Teleologinis metodas darbe naudojamas išsiaiškinti anonimiškumo instituto taikymo tikslus.

Darbo originalumas. Darbo rašymo metu pavyko rasti 11 metų senumo magistro darbą tema „Anonimiškumas baudžiamajame procese: teorija ir praktika“. Doktrinoje kai kuriuos anonimiškumo instituto klausimus daugiausiai nagrinėjo R. Jurka. Šio darbo originalumas yra tame, kad juo siekiama ne tik išanalizuoti anonimiškumo sampratą baudžiamajame procese, bet ir atskirti šią specialiąją procesinę priemonę nuo kitų neprocesinių nukentėjusiųjų ar liudytojų apsaugos priemonių. Taip pat šiuo tyrimu siekiama išanalizuoti liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų vertinimo ypatumus bei atkleisti šių baudžiamojo proceso dalyvių apsaugos užtikrinimo praktinius aspektus.

Svarbiausi šaltiniai. Magistro darbe naudojami įvairūs šaltiniai: norminiai teisės aktai, specialioji literatūra, teismų praktika. Svarbiausias norminis teisės aktas yra BPK, kadangi tai yra pagrindinis įstatymas, kuriuo remiantis yra reguliuojamas anonimiškumo taikymo institutas. Reikšmingi ir kiti liudytojų ar nukentėjusiųjų apsaugą reglamentuojantys teisės aktai. Nemažą reikšmę turėjo ir Generalinio prokuroro rekomendacijos, kurios susijusios su anonimiškumo taikymo pagrindais ir sąlygomis. Iš specialiosios literatūros daugiausiai remtasi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentarais, G. Godos, M. Kazlausko ir P. Kuconio Baudžiamojo proceso teisės vadovėliais, taip pat R. Jurkos, G. Godos, R. Ažubalytės bei kitų mokslininkų moksliniais darbais, kuriuose nagrinėjami klausimai, susiję su anonimiškumo taikymu baudžiamajame procese. Reikšminga ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT) jurisprudencija dėl nuostatų, susijusių su anonimiškumo taikymu. Taip pat magistro darbe buvo naudojama Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT), Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) bei žemesnių instancijų teismų praktika, kurioje buvo sprendžiami klausimai, susiję su anonimiškumo taikymu.

1. LIUDYTOJO IR NUKENTĖJUSIOJO APSAUGA NUO NUSIKALSTAMO POVEIKIO

Nagrinęjant baudžiamąsias bylas didžioji dalis duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti, gaunama iš liudytojų parodymų. Tačiau gali atsitikti taip, kad nukentėjusysis be įtariamojo (kaltinamojo) yra vienintelis asmuo, tiesiogiai dalyvavęs įvykyje, kuris gali tiksliai nurodyti konkrečias nusikalstamos veikos aplinkybes ir įtariamojo požymius (Goda *et. al.*, 2011, p. 198, Ažubalytė *et al.*, 2005, p. 32). Taigi, liudytojas ir nukentėjusysis užima labai svarbią vietą baudžiamajame procese, o jų parodymai dažnai lemia teisingo nuosprendžio priėmimą, ypač tais atvejais, kai nukentėjusysis arba liudytojas yra vieninteliai duomenų šaltiniai, esantys byloje. Tokiu atveju jų parodymai yra svarbi įrodinėjimo priemonė, padedanti atskleisti nusikalstamos veikos aplinkybes.

Minėta, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas. Akivaizdu, kad įstatymų leidėjas įpareigoja ne tik atskleisti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį, bet tai daryti kartu ir saugant baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų teises ir laisves. Mokslininkai taip pat pabrėžia, kad esminis baudžiamojo proceso paskirties suvokimo poslinkis yra tas, kad baudžiamojo proceso paskirtis apibrėžiama kaip žmogaus teisių ir laisvių bei visuomenės ir valstybės interesų gynimas (Ažubalytė *et al.*, 2016, p. 20). Taigi, norint užtikrinti veiksmingą baudžiamąjį procesą, kartu būtina užtikrinti ir baudžiamojo proceso dalyvių saugumą.

Nepaneigiamai, teisinėje valstybėje turi būti sukurtas realiai veikiantis žmogaus teisių įgyvendinimo ir apsaugos mechanizmas, kuriuo siekiama apsaugoti proceso dalyvius nuo galimo neigiamo poveikio baudžiamajame procese. Užtikrinant proceso dalyvių teises, labai svarbu teisės normomis reglamentuoti, kad jų saugumas procese būtų garantuotas. Todėl reikia atsižvelgti į liudytojus ir nukentėjusiuosius, kadangi dėl jų pažeidžiamumo galima taikyti teises apsaugos priemones.

Liudytojas – asmuo, turintis bet kokios reikšmingos informacijos apie nusikalstamos veikos aplinkybes, o jo paskirtis baudžiamajame procese – iškviestam atvykti ir duoti teisingus parodymus. Nukentėjusysis – tai asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, tačiau kaip ir liudytojas, taip pat turintis reikšmingos informacijos apie nusikalstamos veikos aplinkybes. Nukentėjusysis kaip ir liudytojas, taip pat privalo duoti parodymus. Pagal BPK 28 str. 3 d. jis prisiekia ir atsako už melagingus parodymus kaip ir liudytojas.

Tačiau liudytojui ar nukentėjusiajam duoti teisingus parodymus baudžiamojoje byloje kai kuriais atvejais gali būti nesaugu, todėl dėl šios priežasties, būtina užtikrinti jų saugumą ir interesų apsaugą tam, kad jie be kliūčių vykdytų savo funkciją, t. y. padėtų nustatyti tiesą byloje.

Liudytojų ir nukentėjusių apsauga akcentuojama tiek tarptautiniuose, tiek ir nacionaliniuose teisės aktuose. Lietuvos Respublikos Seimas įstatymu ratifikavo 2002 m. kovo 19 d. Jungtinių Tautų konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (toliau – 2002 m. Konvencija). Šios konvencijos 24 str. įtvirtina, kad kiekviena valstybė turi imtis tinkamų priemonių suteikti veiksmingą apsaugą nuo galimo keršto ar bauginimų liudytojams, baudžiamosiose bylose duodantiems parodymus dėl nusikaltimų, ir prireikus jų giminaičiams bei kitiems jiems artimiems žmonėms (Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, 2002). Reikšminga pabrėžti, kad šia konvencija siekiama apsaugoti ne tik patį asmenį, bet taip pat ir jo šeimos narius bei artimuosius giminaičius.

2002 m. Konvencijoje taip pat numatytos priemonės (jos yra rekomendacinio pobūdžio), kurias šio dokumento šalys privalo taikyti siekdamas apsaugoti liudytojus. Šios priemonės apima:

a) asmenų fizinės apsaugos procedūrų nustatymą, pavyzdžiui, jų perkėlimą į kitą vietovę ir, prireikus, leidimą neatskleisti informacijos apie tokių asmenų tapatybę ir buvimo vietą arba apriboti tokios informacijos atskleidimą;

b) tokių įrodinėjimo taisyklių priėmimą, kurios leistų liudytojui duoti parodymus jo saugumą užtikrinančiu būdu, pavyzdžiui, leidžiant jam duoti parodymus naudojant ryšių priemones – vaizdo ryšio arba kitas (Jurka, 2003, p. 109).

Europos Bendrijų Komisijos darbiniam dokumente „Dėl galimybės priimti ES liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos teisės aktus“ įtvirtinta, kad dažnai kaltinamieji bando įbauginti liudytojus – netgi grasinat – siekdami, kad liudytojai neduotų parodymų. Atsižvelgiant į tai nurodoma, kad kiekviena valstybė turi pareigą apsaugoti liudytojus nuo bet kokio bandymo juos paveikti, o kiekvienas asmuo turi pilietinę pareigą liudyti teisme (Komisijos darbinis dokumentas dėl galimybės priimti ES..., 2007). Todėl svarbu, kad valstybė užtikrintų saugumą asmenims, kurie nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, ir tiems asmenims, kurie turi bet kokios reikšmingos informacijos apie padarytą nusikalstamą veiką, bet baiminantiems dėl savo šeimos narių gyvybės.

Vadinasi, minėti baudžiamojo proceso dalyviai, duodantys parodymus, turi būti įstatymų nustatytais priemonėmis tinkamai apsaugoti nuo neteisėto poveikio.

Todėl kalbant apie liudytojo ir nukentėjusio statusą baudžiamajame procese svarbu pažymėti tai, kad jiems, priešingai nei kitiems proceso dalyviams, skiriamas ypatingas dėmesys, siekiant apsaugoti juos ir jų duodamus parodymus.

Lietuvoje šiam tikslui, t. y. apsaugoti liudytojus ar nukentėjusiuosius nuo bet kokio bandymo juos paveikti, įgyvendinti egzistuoja nemažai teisinių priemonių. Tokiu būdu bandoma apsaugoti liudytojus ir nukentėjusiuosius, su tikslu gauti iš jų patikimus parodymus.

R. Jurka, nagrinėdamas liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugą, išskiria dvi teisinių apsaugos priemonių grupes (Jurka, 2003, p. 111):

1. Procesines apsaugos priemones (kitai vadinama specialioji procedūrinė apsauga). BPK šios priemonės skirstomos į: a) bendrąsias; ir b) specialiąsias.

a) Bendrosios nuostatos apibrėžia atskirus baudžiamojo proceso principus bei kitas bendrąsias nuostatas, nustatančias asmens teisių užtikrinimo garantijas. BPK 9 str. 3 d. įtvirtina viešumo principo išimtį, t. y. bylos teismuose nagrinėjamos viešai, tačiau posėdis gali būti uždaras būtent tokiu atveju, kai yra apklausiamas liudytojas ar nukentėjusysis, kuriems taikomas anonimiškumas. Kadangi viešo proceso metu gali būti užduodami klausimai, tai gali daryti įtaką jo parodymų turiniui, nes yra jaučiamas mažesnis saugumas. Kita nukentėjusiųjų ir liudytojų procesinė apsaugos priemonė – procesinių prievartos priemonių taikymas įtariamajam (ar kaltinamajam), nors ir nėra tiesiogiai susijusios su liudytojų ar nukentėjusiųjų apsauga baudžiamajame procese. Kardomųjų priemonių paskirtis yra užkirsti kelią naujoms nusikalstamoms veikoms ir nuo trukdymų apsaugoti procesą (Goda, 1998, p. 61). Atitinkamai atsižvelgiant į šių priemonių taikymo paskirtį, BPK 122 str. 3 d. 1 p. įtvirtina, kad įtariamajam (kaltinamajam) gali būti skiriamas suėmimas, jeigu įtariamasis pats ar per kitus asmenis gali bandyti paveikti nukentėjusiuosius, liudytojus, ekspertus, kitus įtariamuosius, kaltinamuosius ar nuteistuosius. Taip pat svarbu paminėti ir papildomas procesines liudytojo apsaugos priemones, kurios leidžia apsaugoti kai kuriuos liudytojo asmeninius (šeimyninius) bei dalykinius (profesinius) interesus. Atsižvelgiant į tai, BPK 82 str. 2 d. numatyta teisė neliudyti prieš save, savo šeimos narius ir artimus giminaičius, o BPK 80 str. įtvirtina sąrašą asmenų, kurie apskritai negali būti apklausiami kaip liudytojai. Taip pat kita procesinė apsaugos priemonė – liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausa garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis (BPK 279 str. 6 d.) bei kitos teisės, kurios neabejotinai sudaro liudytojo ir nukentėjusiojo procesinės apsaugos pagrindą.

b) Tačiau viena iš reikšmingiausių specialiųjų procesinių apsaugos priemonių yra įtvirtinta BPK XIV skyriuje IV skirsnyje, t. y. teisė į anonimiškumą. Siekiant apsaugoti liudytoją ar nukentėjusįjį nuo nusikalstamo poveikio, baudžiamojo proceso įstatyme yra numatyta galimybė jam taikyti anonimiškumą (BPK 198 – 204 straipsniai). Tam tikrus anonimiškumo suteikimo ikiteisminio tyrimo pareigūnams ir asmenims, atliekantiems tyrimą BPK 158 str. nustatyta tvarka, bei pareigūnams, atliekantiems slaptą sekimą BPK 160 str. nustatyta tvarka, aspektus reglamentuoja BPK 158 str. 7 d. ir 160 str. 4 d.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad liudytojo ar nukentėjusiojo interesų apsaugą turi sudaryti ne tik procesinės, bet ir neprocesinės apsaugos priemonės. Kadangi pavojus bei grėsmė šio asmens interesams, jo asmeniui bei aplinkai (šeimai, nuosavybei ir pan.) gali kilti nepriklausomai nuo to, ar jis tebėra baudžiamojo procese subjektas, ar ne, baudžiamasis procesas prasidėjo, tebevyksta ar jau baigėsi.

2. Neprocesines apsaugos priemones (kitai vadinama specialioji teisinė apsauga). Šios priemonės reikšmingos siekiant užtikrinti liudytojo ar nukentėjusiojo saugumą dar neprasidėjus ar jau pasibaigus baudžiamajam procesui. BPK 81 str. 5 p. yra numatyta liudytojo ar nukentėjusiojo teisė prašyti taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones. Liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugos sistema įtvirtinta 2022 m. lapkričio 24 d. priimtu Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio pakeitimo įstatymu (toliau – Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas). Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymo 3 str. nurodoma, kad apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonių tikslas – apsaugoti asmenų, nurodytų šio įstatymo 4 str., dalyvaujančių baudžiamajame procese: liudytojų, nukentėjusiųjų, ekspertų, specialistų ir gynėjų (atstovų), atstovų pagal įstatymą, įtariamųjų, kaltinamųjų, nuteistųjų, išteisintųjų, asmenų, kuriems byla (ikiteisminis tyrimas) nutraukta; teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų: teisėjų, prokurorų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų, organizuojantiems ir įgyvendinantiems apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones pareigūnų; kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių ir visų išvardytų asmenų tėvams (įtėviams), vaikams (įvaikiams), broliams, seserims, seneliams, vaikaičiams, sutuoktiniams, sugyventiniams, išlaikytiniams gyvybę, sveikatą, turtą, taip pat užtikrinti išsamų ir nešališką baudžiamosios bylos aplinkybių ištyrimą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos..., 2022). Be to, kaip ir 2002 m. Konvencijoje siekiama apsaugoti ne tik patį asmenį, bet ir jo šeimos narius bei artimuosius giminaičius.

Pabrėžtina, kad BPK XIV skyriuje IV skirsnyje yra numatyta, kad teisę į anonimiškumą turi liudytojas arba nukentėjusysis. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad

anonimiškumas gali būti taikomas ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui, duodančiam parodymus, kaip liudytojui apie aplinkybes, sužinotas atliekant procesinius veiksmus toje baudžiamojoje byloje bei pareigūnams, atliekantiems slaptą sekimą. Vis dėlto skirtumas tas, kad BPK numatyta mažiau baudžiamojo proceso subjektų, kuriems gali būti taikomos specialios apsaugos priemonės, negu Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas.

Taip pat pagal Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymo 4 str. gali būti saugomi ir įtariamieji, sutikę bendradarbiauti su teisėsauga, nusprendę duoti svarbius parodymus. Asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, reikšmė kovoje su organizuotu nusikalstamumu yra itin svarbi. Atsižvelgiant į tai, jų atžvilgiu taip pat gali būti taikomos liudytojų apsaugos priemonės. Pagal Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymo (toliau – Organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas) 18 str. 3 d. reikšmingai slaptai bendradarbiavusio asmens duomenys neatskleidžiami ir įslaptinami Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatyme nustatyta tvarka (Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas, 2020).

Verta paminėti, kad specialusis liudytojas tokios teisės į anonimiškumą neturi. Pakeitimo ir papildymo įstatymo pagrindu Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras 2008 m. sausio 9 d. patvirtino Rekomendacijas „Dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos BPK 80 straipsnio 1 punkte, 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka”, kurių 24 p. numatyta, kad asmeniui, duodančiam parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką, anonimiškumas nėra taikomas (Rekomendacijos dėl liudytojo apklausos..., 2008). Esant tokiai situacijai, anonimiškumo taikymas yra beprasmis, nes asmuo jau yra apklaustas netaikant šio instituto, todėl duomenys byloje jau yra žinomi.

Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymo 5 str. įtvirtinta, kad priemonės gali būti taikomos asmenims tik tuo atveju, jei atliekant kriminalinę žvalgybą ar ikiteisminį tyrimą ar nagrinėjant baudžiamąsias bylas dėl apysunkių, sunkių ar labai sunkių nusikaltimų, arba pasibaigus kriminalinei žvalgybai ar baudžiamajam procesui buvo gauta patikrintų duomenų iš viešų ar konfidencialių šaltinių, kad:

1. Asmenų gyvybei ar sveikatai gresia pavojus;
2. Gali būti sunaikintas ar sugadintas asmenų turtas.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad anonimiškumas ir apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės yra tas pats, kadangi jos taikomos, siekiant apsaugoti liudytojo ar nukentėjusiojo interesus, kuriems ar kurių šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams baudžiamojo proceso metu gresia pavojus. Tačiau šios priemonės nėra analogiškos. Šių priemonių taikymo pagrindai yra panašūs, t. y. liudytojui ar nukentėjusiajam gyvybei ar sveikatai gresia pavojus. Tačiau anonimiškumo taikymui reikalingi visi BPK 199 str. 1 d.

nurodyti pagrindai. Jeigu nors vieno iš BPK 199 str. 1 d. nurodyto pagrindo nėra, anonimiškumas negali būti taikomas. Tuo tarpu Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme įtvirtintos priemonės taikomos neatsižvelgiant į tai, ar yra visi išvardyti pagrindai, numatyti 5 str.

To paties įstatymo 7 str. įvardijamas baigtinis apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonių rūšių sąrašas, t. y.:

- 1) fizinė asmens ir jo turto apsauga;
- 2) laikinas asmens perkėlimas į saugią vietą;
- 3) specialaus režimo, pagal kurį teikiami duomenys apie asmenį iš valstybės ir žinybinių registru bei informacinių sistemų, nustatymas;
- 4) asmens gyvenamosios, darbo ar mokymosi vietos pakeitimas;
- 5) asmens tapatybės ir biografijos duomenų pakeitimas;
- 6) plastinės operacijos, keičiančios asmens išvaizdą, padarymas;
- 7) šaunamojo ginklo, specialiųjų priemonių asmeniui išdavimas;
- 8) finansinė parama.

Reikia pabrėžti, kad neprocesinės apsaugos priemonės neapima apsaugos priemonių, kurios numatytos BPK.

Pagrindinis apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonių ir anonimiškumo skirtumas tas, kad ši neprocesinių priemonių grupė taikoma ir iki baudžiamojo proceso, jos veiklos metu, ir po jos, skirtingai nei specialioji procesinė apsaugos grupė, kuri gali būti taikoma tik baudžiamojo proceso metu (Jurka, 2003, p. 111). Tai patvirtina Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymo 4 str. 3 d., kurioje nurodyta, kad šios priemonės gali būti taikomos atliekant kriminalinę žvalgybą, ikiteisminį tyrimą, nagrinėjant baudžiamąsias bylas, taip pat pasibaigus kriminalinei žvalgybai arba baudžiamajam procesui.

Anonimiškumas taikomas tik baudžiamajame procese, t. y. atliekant procesinius veiksmus, pvz. apklausą, akistatą, parodymą atpažinti, sudarant tokias sąlygas, kad kiti proceso dalyviai neatpažintų liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas. Tačiau privataus gyvenimo sferoje, t. y. šiam liudytojui ar nukentėjusiajam grįžus namo, jam esant darbe, poilsiaujant ir pan., procesinės apsaugos priemonės nebetaikomos, už proceso ribų asmuo gyvena savo įprastą gyvenimą. Tuo tarpu neprocesinės apsaugos priemonės, išsiplečia į asmens privataus gyvenimo sferą, pvz. jis perkeliamas į kitą gyvenamąją vietą, kitą darbo vietą ar mokymosi įstaigą, pakeičiama asmens tapatybė ar jo išvaizda ir pan.

Taigi, valstybės apsaugos priemonės asmenims, kurie padeda tirti nusikalstamas veikas ir nagrinėti baudžiamąsias bylas, yra tiek procesinės, numatytos BPK, tiek neprocesinės, numatytos Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme.

Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją ir Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją įpareigojo valstybes priimti įstatymus, kurie užtikrintų pranešėjų apsaugą ne tik jiems tapus liudytojais baudžiamajame procese (Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, 2003, Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją, 1999).

2021 m. gruodžio 28 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos pakeitimo įstatymas (toliau – Pranešėjų apsaugos įstatymas), kurio 2 str. įtvirtinta pranešėjo sąvoka, t. y. pranešėju laikomas fizinis asmuo, kuris pateikia informaciją apie pažeidimą įstaigoje, apie kurį sužinojo iš savo turimų ar turėtų tarnybos, darbo ar sutartinių (konsultavimo, rangos, subrangos, stažuotės, praktikos, savanoriškos veiklos ir pan.) santykių su šia įstaiga arba įdarbinimo ar kitų ikisutartinių santykių metu, taip pat informaciją apie pažeidimą pateikiantis savarankiškai dirbančio asmens statusą turintis asmuo, akcininkas ar asmuo, priklausantis įmonės administraciniam, valdymo ar priežiūros organui (įskaitant vykdomųjų galių neturinčius narius, taip pat savanorius ir apmokamus ar neapmokamus stažuotojus), arba bet kuris fizinis asmuo, dirbantis prižiūrint ir vadovaujant rangovams, subrangovams ir (ar) tiekėjams, ir kurį kompetentinga institucija pripažįsta pranešėju (Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymas, 2021). Pagal Pranešėjų apsaugos įstatymo 5 str. 2 d. kompetentinga institucija, kuri suteikia tokį statusą, laikoma Lietuvos Respublikos prokuratūra. Atsižvelgiant į šias nuostatas, tam, kad asmuo būtų pripažįstamas pranešėju, pirmiausia, turi būti nustatyta, kad asmuo yra susijęs su įstaiga atitinkamais santykiais, o teisė asmenį pripažinti pranešėju suteikiama tik Lietuvos Respublikos prokuratūrai.

Pranešėjų apsaugos įstatymas reglamentuoja apie pažeidimus įstaigose pranešusių asmenų teises ir pareigas, jų teisinės apsaugos pagrindus ir formas, taip pat šių asmenų apsaugos priemones.

Pranešėjų apsaugos įstatymo 9 – 16 str. pranešėjui nurodo tokias apsaugos priemones kaip konfidencialumo užtikrinimą, draudimą daryti neigiamą poveikį ir pan.

Vadovaujantis Pranešėjų apsaugos įstatymo nuostatomis ir saugant šio asmens teises bei teisėtus interesus yra užtikrinamas asmens konfidencialumas, o jo tapatybė tolesnio proceso metu neatskleidžiama. Taigi, Pranešėjų apsaugos įstatymas numato apsaugą asmeniui, užtikrinant konfidencialumo pareigą neatskleisti asmens duomenų.

Tačiau analizuojamos magistro darbo temos kontekste, reikia aptarti konfidencialumo bei anonimiškumo sąvokų skirtumus pranešėjų apsaugos instituto kontekste. Pagal Pranešėjų apsaugos įstatymą konfidencialumo nereikėtų tapatinti su anonimiškumu. Kai kuriose šalyse (pavyzdžiui, Vengrijoje) pranešėjas gali pateikti informaciją apie pažeidimus anonimiškai (Zajančauskienė, Bliujienė, 2020, p. 123), tačiau anonimiškumo sąvokos Pranešėjų apsaugos įstatymas nenumato. Pranešėjų apsaugos įstatymo 4 str. 8 d. 4 punktą nurodo, kad asmuo, teikdamas informaciją apie pažeidimą ar pranešimą privalo nurodyti savo asmens duomenis, t. y. vardą, pavardę, asmens kodą arba gimimo datą, jeigu asmens kodo neturi, – kontaktinius duomenis. Atkreipiant dėmesį į tai, galima daryti išvadą, kad asmuo turi pateikti savo duomenis, o anonimiškumas yra siejamas su tikslu nepateikti jokių duomenų.

To paties įstatymo 3 str. 6 d. įtvirtina, kad asmeniui, kuris pateikė informaciją anonimiškai, šiame įstatyme numatytos apsaugos priemonės gali būti taikomos tik tuo atveju, jei jo tapatybė buvo atskleista ir būtina ją apsaugoti nuo neigiamo poveikio. Kitaip tariant, tik atskleidus informatoriaus tapatybę jam taikomos pranešėjų apsaugos priemonės. Todėl atkreiptinas dėmesys, kad norint pasinaudoti Pranešėjų apsaugos įstatymo 8 str. numatytomis apsaugos priemonėmis, pranešimas privalo būti ne anoniminis.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad konfidencialumo ir anonimiškumo sąvokos negali būti tapatinamos, nes konfidencialumo atveju, asmeniui, pranešusiam apie daromą pažeidimą, yra suteikiama apsauga (neatskleisti informacijos apie asmenį) pagal Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymą. Priešingai, jei asmuo teikia informaciją apie pažeidimą, tačiau savo tapatybės neatskleidžia, pranešėjų instituto apsauga tokiam asmeniui, gali būti suteikiama tik išimtiniais atvejais.

Iki šio įstatymo atsiradimo, pranešėjų institutas buvo reguliuojamas bendraisiais baudžiamojo proceso teisės pagrindais. Pagal BPK 166 str. kiekvienas asmuo turi teisę ikiteisminio tyrimo įstaigai ar prokurorui, pateikti skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas. Pagal BPK 78 str. apie nusikalstamą veiką pranešęs asmuo yra apklausiamas kaip liudytojas, nes jis gali žinoti informacijos apie bylai reikšmingas aplinkybes. Pagrindas šaukti asmenį liudytoju yra duomenys, kad jis žino kokias nors reikšmės bylai išspręsti turinčias aplinkybes. Viena iš BPK 81 str. išvardintų liudytojo teisių yra įstatymų nustatytais pagrindais ir tvarka prašyti taikyti jam apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones. Tokiu atveju pranešėjui teisinių apsaugos priemonių taikymas baudžiamajame procese, buvo galimas tik tuomet, jei asmuo bus pripažintas liudytoju ar nukentėjusiuoju, kitu atveju, minėta apsauga tokiam asmeniui nebūtų taikoma.

Tačiau įsigaliojus Pranešėjų apsaugos įstatymui, pranešėjo ir pareiškėjo skiriasi tiek asmenų teisinis statusas, tiek teisinio reglamentavimo pagrindas, tiek ir suteikiamos apsaugos lygis.

Kaip buvo minėta anksčiau, pranešėju tampama tik tuo atveju, jeigu toks statusas suteikiamas kompetentingos institucijos, kai yra nustatomas atitinkamas asmens ir įstaigos santykis. Tuo tarpu, pareiškėju asmuo laikomas be papildomų teisinių procedūrų, pastarajam pakanka pateikti atitinkamą informaciją teisėsaugos institucijoms, taip pat ši informacija gali būti teikiama, nepaisant to, koks ryšys yra tarp pareiškėjo ir įstaigos. Be to, pranešėjo statuso suteikimo ir kitos nuostatos yra įtvirtintos ne pačiame BPK, o minėtame Pranešėjų apsaugos įstatyme. Pranešėjas gali būti ne tik baudžiamojo proceso dalimi, tuo tarpu pareiškėjas, reglamentuojamas tik baudžiamojo proceso teisės normomis.

Pranešėjų apsaugos įstatymo 9 str. 1 d. nurodyta, kad informaciją apie pažeidimą pateikiančio asmens ar pranešėjo konfidencialumas turi būti užtikrinamas baudžiamojo proceso metu tiek, kiek tai yra objektyviai įmanoma atsižvelgiant į pateiktus duomenis ir jų ryšį su informaciją apie pažeidimą pateikiančiu asmeniu ar pranešėju.

BPK nėra jokių nuostatų, kurios reglamentuotų konfidencialumo suteikimą pranešėjams ir kitus su konfidencialumu susijusius baudžiamajam procesui aktualius teisinius santykius (konfidencialumo suteikimo tvarką, proceso veiksmų ypatumus su asmeniu, kuriam suteiktas konfidencialumas ir pan.). Atsižvelgiant į tai galima daryti išvadą, kad įstatyme minimas konfidencialumas baudžiamajame procese galėtų būti užtikrinamas suteikiant anonimiškumą (BPK 199 str.) ar dalinį anonimiškumą (BPK 199¹ str.).

Pranešėjų apsaugos įstatymo 6 str. 1 d. įtvirtinta, kad konfidencialumas užtikrinamas nuo pat pranešimo apie pažeidimą pateikimo dienos. Tačiau ne visada aišku, ar ikiteisminis tyrimas bus pradėtas ir ar bus taikomos BPK normos.

Pakeitimo įstatymo pagrindu Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras 2008 m. rugpjūčio 11 d. patvirtino Rekomendacijas „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos“, kurių 7 p. pažymima, kad jeigu informacija apie galimai padarytą nusikalstamą veiką gauta pagal Pranešėjų apsaugos įstatymą, sprendimo pradėti ikiteisminį tyrimą tekste tokią informaciją pateikęs asmuo ir jį tiesiogiai ar netiesiogiai identifikuoti leidžiantys duomenys nenurodomi. Sprendime nurodomas tiriamos nusikalstamos veikos kvalifikavimas pagal tam tikrą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) specialiosios dalies straipsnį, jo dalį ir (ar) punktą (Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo..., 2008).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvoje yra išskiriamos dvi pagrindinės apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės: procesinės, numatytos BPK (pvz., anonimiškumo institutas); ir neprocesinės, kurios numatytos Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme. Pažymėtina, kad šios dvi priemonių grupės yra susijusios tarpusavyje ir gali būti taikomos tiek kartu, tiek atskirai. Neprocesinės apsaugos priemonės yra platesnės nei procesinės. Procesinės apsaugos priemonės taikomos tik baudžiamojo proceso metu, skirtingai nei neprocesinės priemonės, kurios gali būti taikomas tiek iki baudžiamojo proceso, tiek baudžiamojo proceso metu, tiek ir po jo. Taip pat neprocesinės apsaugos priemonės apima daugiau subjektų.

2. ANONIMIŠKUMO SAMPRATA BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Konstitucijos preambulėje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja tai, kad privalu stengtis užtikrinti, kad kiekvienas asmuo ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Valstybės, kaip visos visuomenės politinės organizacijos, paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą, todėl, vykdydama savo funkcijas ir veikdama visos visuomenės interesais, valstybė turi priedermę užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinių (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas).

Iš Konstitucijos kylanti valstybės priedermė užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių numato ne tik įstatymų leidėjo teisę ir pareigą įstatymais apibrėžti nusikalstamas veikas ir nustatyti baudžiamąją atsakomybę už jas, bet ir jo teisę bei pareigą reglamentuoti su nusikalstamų veikų atskleidimu bei tyrimu ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimu susijusius santykius – baudžiamojo proceso santykius, ir sudaryti tinkamas sąlygas ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas (BPK 1 str.) (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas).

Kaip anksčiau minėta, BPK įpareigoja ne tik atskleisti nusikalstamą veiką ir ją padariusį asmenį, bet tai daryti kartu ir saugant baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų teises ir laisves. Akivaizdu, kad vienas pagrindinių baudžiamojo proceso uždavinių – liudytojo ar nukentėjusiojo teisių apsauga. Todėl jų interesų apsaugos paskirtis sietina su šių subjektų saugia būseną, kaip viena iš sąlygų, užtikrinančių baudžiamojo proceso paskirtį.

Anonimiškumo instituto reikšmė negali būti aiškinama atskirai nuo šios specialiosios procesinės priemonės tikslo. Viena iš pagrindinių baudžiamajame procese liudytojo ar nukentėjusiojo specialiųjų procesinių apsaugos priemonių yra anonimiškumo instituto taikymas, kuris gali būti laikomas būdu pasiekti galutiniam anonimiškumo taikymo tikslui, t. y. patikimos, išsamios ir teisingos informacijos gavimui, siekiant priimti teisingą teismo sprendimą. Taigi, šios procesinės apsaugos priemonės taikymo tikslas yra ne tik užtikrinti

liudytojo ar nukentėjusiojo teisę į saugumą, bet ir gauti patikimus, išsamius ir teisingus parodymus.

Taip pat ir mokslininkas R. Jurka analizuodamas anonimiškumo sampratą pažymėjo, kad šis institutas skirtas ne tik kaip priemonė apsaugoti liudytoją ar nukentėjusį nuo nusikalstamo poveikio, bet ir užtikrinti, kad šie baudžiamojo proceso dalyviai galėtų jaustis saugūs procese. Saugumo jausmas šiems asmenims būtinas siekiant užtikrinti, kad jų parodymai būtų patikimi ir kad būtų išaiškinta tiesa baudžiamojoje byloje, o valstybė privalo užtikrinti šių konstitucinių žmogaus teisių laikymąsi ir įgyvendinimą (Jurka, 2009, p. 264 – 274).

Taigi, anonimiškumo taikymas padeda ne tik apsaugoti šių procesinių dalyvių interesus, bet ir gauti patikimus jų parodymus. Tik tokie liudytojų ir nukentėjusiųjų parodymai gali būti patikimi, kai jie duodami savo laisva valia, o duodami parodymus jaučiasi saugūs. Be to, tik laisvi bei niekieno nesąlygoti parodymai yra teisingo proceso garantas (Jurka, 2009, p. 136 – 138).

Anonimiškumo taikymo tikslas – užtikrinti saugią liudytojo ar nukentėjusiojo padėtį procese, o tai sudarytų prielaidas šio subjekto parodymų patikimumui, o tai būtina sąlyga norint išvengti neteisingo ir nepagrįsto asmens nuteisimo (Jurka, 2009, p. 173, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Taigi, liudytojas ir nukentėjusysis, turintys pareigą dalyvauti procese duodant parodymus, turi teisę būti saugūs vykdant savo funkcijas.

LAT atskleisdamas anonimiškumo taikymo tikslą baudžiamajame procese taip pat pažymėjo, kad anonimiškumo taikymas yra pasitelkiamas tam, kad būtų suteikiamos atitinkamos saugumo užtikrinimo priemonės, gaunami išsamūs, tikri ir bylai svarbūs parodymai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Todėl valstybė turi užtikrinti ne tik liudytojo ar nukentėjusiojo saugumą, bet ir jų parodymų patikimumą.

Ši liudytojo ir nukentėjusiojo teisė lemia, kad tokie subjektai kaip įtariamasis (kaltinamasis) nežino duomenų galinčių identifikuoti asmens tapatybę (Jurka, 2009, p. 173). LAT pažymėjo, kad liudytojams anonimiškumas kaip tik ir suteikiamas tam, kad kaltininkas negalėtų daryti poveikio liudytojui ir nebendratų su juo akivaizdžiai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Taigi, taikant anonimiškumą, būtina aiškiai nustatyti sąlygas ir pagrindus, taip pat įvertinti, ar iš bylos duomenų nebus galima atskleisti įslaptintojo liudytojo ar nukentėjusiojo tapatybės. Priešingu atveju anonimiškumo taikymas taptų beprasmis. Tokiu

atveju jų saugumas turėtų būti užtikrinamas remiantis anksčiau minėtomis neprocesinėmis priemonėmis, numatytomis Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme.

Liudytojo ar nukentėjusiojo anonimiškumas dar gali būti įvardijamas kaip liudytojo ar nukentėjusiojo asmens pavertimas paslaptimi baudžiamojoje byloje (Jurka, 2009, p. 173).

BPK 198 str. 1 d. sistemiškai išdėstyta liudytojo teisė į anonimiškumą, t. y. nukentėjusysis ar liudytojas šio kodekso nustatyta tvarka gali prašyti prokurorą ar ikiteisminio tyrimo pareigūną taikyti jam anonimiškumą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokurorų užduotis yra užtikrinti, kad minėti asmenys dalyvautų baudžiamajame procese ir duotų parodymus apie nusikalstamą veiką. Tuo tarpu valstybės pareiga yra užtikrinti asmenų, turinčių bet kokios reikšmingos informacijos apie nusikalstamą veiką, apsaugą.

Anonimiškumo reglamentavimui yra skiriamas išskirtinis dėmesys: BPK yra atskiras tam skirtas skirsnis, todėl asmenų, kuriems taikomas anonimiškumas, procesinis statusas reglamentuojamas išsamiau. Taigi, anonimiškumas įvardijamas kaip procesinis reiškiny, kuris lemia baudžiamojo proceso veiksmų ypatumus, ir jis yra įtvirtintas specialiaame BPK IV skirsnyje (BPK 198 – 204 str.). Taip pat sistemingai analizuojant BPK nuostatas, dėl anonimiškumo taikymo susijusios procesinės taisyklės yra aptariamose ne tik minėtose normose, bet ir kituose BPK straipsniuose, pavyzdžiui, BPK 9 str. 3 d. bei BPK 301 str. 2 d.

Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad BPK įtvirtintos 198 – 204 (proceso veiksmų su nukentėjusiuoju ar liudytoju, kuriems taikomas anonimiškumas, ypatumai), BPK 282 – 283 (liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausos ypatumai) straipsnių nuostatos siekia dviejų anonimiškumo taikymo tikslų:

1. Atliekant atitinkamus tyrimo veiksmus su asmenimis, kuriems taikomas anonimiškumas, gaunama svarbi, reikšminga, patikima ir teisinga informacija apie nusikalstamos veikos aplinkybes, padedančias priimti teisingą teismo nuosprendį.

2. Anonimiškumas, kaip specialioji apsaugos priemonė, padeda užtikrinti nukentėjusiojo ar liudytojo saugumą, kuris būtinas siekiant užtikrinti, kad jų parodymai būtų patikimi ir kad būtų išaiškinta tiesa baudžiamojoje byloje.

Kitaip tariant, šių veiksmų bendrasis tikslas – gauti atitinkamus duomenis, galinčius būti reikšmingus bylos tyrimui ir nagrinėjimui. Tuo tarpu šių veiksmų specifinis tikslas – apsaugoti asmenis nuo neteisėto poveikio baudžiamojo proceso metu.

Apskritai anonimiškumas, kaip apsaugos priemonė, tai toks baudžiamojo proceso teisės procesinis reiškiny, kuris reglamentuoja atvejus, kada atitinkami subjektai, t. y. nukentėjusysis ir liudytojas yra įslaptinami (įslaptinami jų tapatybę įvardijantys

duomenys). Nors tai yra procesinio pobūdžio priemonė, tačiau ji turi būti taikoma išskirtiniais atvejais, kai tai atitinka anonimiškumo taikymo pagrindus ir sąlygas, įtvirtintas BPK 199, 199¹ ir 200 str.

BPK įtvirtintas anonimiškumo institutas yra dviejų rūšių, t. y. visiškas (kitai absoliutus) anonimiškumas ir dalinis (kitai santykinis) anonimiškumas. Pagrindinis skirtumas tarp visiško ir dalinio anonimiškumo taikymo yra tai, kad taikant visišką anonimiškumą rūšį yra įslaptinami absoliučiai visi asmens tapatybės duomenys. Tuo tarpu jeigu nustatoma, kad liudytojui ar nukentėjusiajam taikyti visišką liudytojo anonimiškumą netikslinga, o jam užtenka tik kai kurių jo duomenų įslaptinimo, yra taikomas dalinis anonimiškumas. Taikant dalinį anonimiškumą, nėra įslaptinami visi asmens tapatybės duomenys, o tik ta dalis duomenų, kurių atskleidimas liudytojui ar nukentėjusiajam gali sukelti neigiamus padarinius.

Pažymėtina, kad anonimiškumo skirstymas į rūšis priklauso ne vien tik nuo įslaptinamos informacijos kiekio ar jos pobūdžio, bet ir nuo siekiamų apsaugoti teisių ir interesų pobūdžio, taip pat subjektų, kuriems taikomas anonimiškumas, rato, nusikalstamų veikų sunkumo ir kitų aplinkybių.

Taip pat visiškas ir dalinis anonimiškumas išskiriamas ir kitose valstybėse, pvz., Nyderlanduose, Prancūzijoje.

BPK 198 str. 2 d. įtvirtina, kad motyvuotą nutarimą skirti liudytojui ar nukentėjusiajam anonimiškumą, priima ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras. Kai šį nutarimą priima ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras turi jį patvirtinti. Konstitucijos 118 str. įtvirtinta nuostata, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Atsižvelgiant į tai, prokuroro užduotis yra surinkti kuo daugiau duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo. Prokuroras siekia užtikrinti, kad kaltinimas būtų pagrįstas abejonių nekeliančiais įrodymais, todėl ši procesinė apsaugos priemonė neskiriama be teisinio pagrindo.

Skirtingai nei Lietuvoje, Nyderlandų Karalystės baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Nyderlandų BPK) 226a str. teisė suteikti anonimiškumą nukentėjusiajam arba liudytojui suteikiama išimtinai tik ikiteisminio tyrimo teisėjui. Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Prancūzijos BPK) 706 – 58 str. įtvirtinta, kad anonimiškumą taiko prokuroras ar ikiteisminio tyrimo teisėjas. Tokia pati nuostata įtvirtinta ir Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – Latvijos BPK) 303 str., kuriame yra suteikiama teisė taikyti anonimiškumą prokurorui ar teismui.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad liudytojų įslaptinimas galimas tik kaip išimtinė priemonė, kai būtina užtikrinti jų saugumą ir, kai įslaptintų liudytojų apklausos teisminiame posėdyje tvarka bei jų parodymų tyrimas, naudojimas neapriboja ir nepaneigia asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, konstitucinės teisės į gynybą, taip pat į teisingą bylos nagrinėjimą (Konstitucinis Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas). Taigi, anonimiškumas turi būti taikomas išimtiniais atvejais, nepažeidžiant proporcingumo principo, įtariamojo (kaltinamojo) teisės į teisingą procesą. Dėl šios priežasties yra būtina aptarti anonimiškumo suteikimo procesines taisykles, taikymo pagrindus bei sąlygas.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese – tai speciali procesinė apsaugos priemonė, kurios pagrindinis tikslas yra apsaugoti proceso dalyvius, tokius kaip liudytojas ar nukentėjęsysis, nuo nusikalstamo poveikio baudžiamojo proceso metu. Taikant šį institutą siekiama gauti iš šių dalyvių kuo patikimesnius, išsamesnius ir teisingus parodymus, kurie būtini nagrinėjant baudžiamąją bylą.

3. VISIŠKO ANONIMIŠKUMO TAIKYMO PAGRINDAI IR SĄLYGOS

3.1. Visiško anonimiškumo taikymo pagrindai

Anonimiškumas liudytojui ar nukentėjusiajam gali būti taikomas tik tuomet, kai yra BPK 199 str. 1 d. numatyti pagrindai ir nėra BPK 200 str. 2 d. numatytų aplinkybių. Anonimiškumo taikymui būtinas visų trijų BPK 199 str. numatytų pagrindų buvimas. Pagal BPK 199 str. 1 d. nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas gali būti taikomas, jeigu:

1. Gresia realus pavojus nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, taip pat tarnybos, verslo ar kitiems teisėtiems interesams. Šis pagrindas yra pagrindinė anonimiškumo taikymo priežastis, nes kai asmuo kreipiasi į ikiteisminio tyrimo pareigūną ar prokurorą prašydamas taikyti specialiąją procesinę apsaugą, t. y. anonimiškumą, dažniausiai tai būna dėl iškilusios grėsmės jam, jo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams.

Akivaizdu, kad liudytojas ar nukentėjusysis, kuris turi svarbios informacijos apie apysunkį, sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, teisme duodantis parodymus gali baimintis dėl savo ar savo artimųjų saugumo. Todėl yra tikimybė, kad šie asmenys gali atsisakyti duoti parodymus baudžiamojoje byloje.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad procesinių liudytojų interesų apsaugos paskirtis susijusi ne tik su paties nukentėjusiojo ar liudytojo asmeniu. Jų saugumas baudžiamajame procese turi būti suvokiamas plačiau – saugumas priklauso ne tik nuo parodymus duodančio nukentėjusiojo ar liudytojo, bet ir nuo jo artimųjų, šeimos saugumo.

Nagrinėjant užsienio baudžiamojo proceso normas matome, kad Latvijos BPK 300 str. 1 d. yra numatyta, kad specialios apsaugos priemonės yra taikomos, kai yra reali grėsmė asmens gyvybei, sveikatai ar turtui.

Prancūzijos BPK 706 – 58 str. taip pat yra numatyta apie realią grėsmę liudytojo, jo šeimos narių gyvybei, sveikatai, fizinio asmens neliečiamumui. Šių valstybių baudžiamojo proceso kodeksuose pateikiamas konkretus sąrašas saugomų vertybių, kuriame pabrėžiama asmens, o ne jo turto ar kitų interesų apsauga.

Tuo tarpu Nyderlandų BPK 226a str. numatyta, kad liudytojo asmens tapatybė gali būti neatskleidžiama, jeigu gresia pavojus gyvybei, sveikatai ar saugumui ar šeimos gyvenimo saugumui, ar socialiniams – ekonominiams interesams.

Generalinio prokuroro įsakyme „Dėl rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo patvirtinimo“ (toliau – 2014 m. Rekomendacijos dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio

įforminimo) 11 p. nurodyta, kad pagal šios normos prasmę įstatymas numato ne šiaip neapibrėžtą pavojų asmens saugumui, o BK numatytas nusikalstamas veikas: nužudymą, sveikatos sutrikdymą, išžaginimą, neteisėtą laisvės atėmimą, turto sunaikinimą ir kita (Dėl Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo..., 2014).

Lietuvos apeliacinis teismas pabrėžė, kad priimant sprendimą dėl anonimiškumo taikymo, būtina nurodyti, kuo remiantis yra nustatytas realaus pavojaus asmeniui buvimas (Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. birželio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Kyla klausimas, ką reikia laikyti realiu pavojumi. Atkreiptinas dėmesys, kad realus pavojus BPK yra nepakankamai apibrėžtas ir sukonkretintas, tačiau Kolegialių institucijų 2017 m. kovo 22 d. įsakymo „Dėl Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio laikinųjų nuostatų patvirtinimo“ 2.8 p. realus pavojus apibrėžiamas kaip faktinių duomenų, patvirtinančių, kad egzistuoja konkretus asmuo ar asmenų grupė, dėl kurių nusikalstamų veiksmų kyla grėsmė saugotino ar saugomo asmens gyvybei, sveikatai ar turtui, visuma (Dėl Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio laikinųjų nuostatų..., 2017).

Taip pat realus pavojus detalizuojamas 2014 m. Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 14 p., kuriame numatytos aplinkybės, kai vertindami pavojaus grėsmės realumą ir spręsdami dėl anonimiškumo taikymo prokurorai ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai turi atsižvelgti į tokius veiksnius:

a) Galimą subjektyvumo elementą. Realus pavojaus nustatymas problematiškas, kadangi nukentėjusysis ar liudytojas gali pervertinti pavojaus grėsmę. Arba, priešingai, šie asmenys patys gali net nesuvokti realios grėsmės. Tokiu atveju pagal BPK 198 str. 3 d., gresiantį pavojų gali numatyti prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atsižvelgdamas į bylos duomenis ir gaunamą kitą informaciją, ir savo iniciatyva (ex officio) pasiūlyti asmeniui taikyti anonimiškumą.

b) Kadangi sudėtinga objektyviai nustatyti, kad nukentėjusiajam ar liudytojui davus vienokius ar kitokius parodymus jis ar jo šeimos nariai arba artimi giminaičiai bus nužudyti ar sužaloti, bus atimta ar apribota jų laisvė arba sunaikintas jų turtas, todėl apie grėsmės realumą galima daryti tik tikėtiną prielaidą, kurios tikėtinumo laipsnis priklauso nuo nusikaltimo pobūdžio, nusikaltimo pavojingumo ir sunkumo laipsnio, nukentėjusiojo ar liudytojo santykių su įtariamaisiais ir pan. LAT, darydamas prielaidą apie grėsmės realumą, atsižvelgė į minėtas aplinkybes ir pažymėjo, kad įslaptinam liudytojui būtų kilusi reali grėsmė atsižvelgiant į pataisos darbų kolonijoje esamą padėtį (neigiamą kalinių požiūrį į asmenis, bendradarbiaujančius su teisėsaugos institucijomis), kalinių tarpusavio santykių

hierarchiją ir pan. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

c) Kaip reali grėsmė gali būti vertinamas vien pats smurtinius nusikaltimus darančios nusikalstamos grupės egzistavimo faktas. Aplinkybė, kad nusikalstamą veiką padarė grupė asmenų, rodo ne tik didesnę veikos pavojingumą, bet ir didesnę grėsmę nukentėjusiajam ar liudytojui patirti nusikalstamą poveikį. Šiuo atveju, realaus pavojaus grėsmė preziumuojama.

d) Realią grėsmę gali rodyti jau padarytas neteisėtas poveikis nukentėjusiajam ar liudytojui, sudarant jam kliūtis būti byloje liudytoju, bandymas jį įbauginti grasinant, kad neduotų parodymų, taip pat ir keršijimas. EŽTT byloje *Doorson prieš Nyderlandų Karalystę* anonimiškumas liudytojams buvo suteiktas dėl to, kad vykdant analogišką operaciją kitiems liudytojams, kurie davė parodymus, buvo grasinama (Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. kovo 26 d. sprendimas).

Be to, EŽTT byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę* atskleidė realaus pavojaus sampratą ir nurodė, kad toks pavojus gali kilti neabejotinai ar galimai (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7 d. sprendimas).

EŽTT byloje *Krasniki prieš Čekijos Respubliką* taip pat pažymėjo, kad vertindamas pavojaus realumą būtina remtis byloje esančiais faktiniais duomenimis (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. vasario 28 d. sprendimas).

2. Nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajame procese. Tai reiškia, kad naudojant šiuos parodymus bus atskleistos ir išsiaiškintos nusikalstamos veikos aplinkybės.

LAT pavyzdys, kai yra pagrindžiama liudytojo parodymų svarba, t. y. liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, dalyvavo baudžiamajame procese dėl BK 260 str. numatytų nusikalstamų veikų. Šios veikos pagal BK 11 str. 2 d. priskiriamos prie sunkių nusikaltimų, o anoniminio liudytojo parodymai buvo svarbūs baudžiamojoje byloje, kadangi jis ir buvo tas asmuo, kuris tiesiogiai dalyvavo perkant ir parduodant psichotropines medžiagas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Anonimiškumo taikymo ir nustatymo proceso pradžia siejama su pirmine baudžiamojo proceso stadija – ikiteisminio tyrimo metu. Ši stadija apima bylos rengimą, parengimą, parengimą nagrinėti teisme, vykdyti teisme teisingumo funkciją. Tokiu atveju kyla klausimas, kaip ikiteisminio tyrimo metu įvertinti, ar liudytojo parodymai, kaip informacijos šaltinis, duomenys, kurie gali turėti reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir

nagrinėti, yra svarbūs bylai. Toks poreikis dažniausia kyla ikiteisminio tyrimo stadijoje ir nustatyti, ar parodymai baudžiamajam procesui bus svarbūs, ar ne, yra sudėtinga.

2014 m. Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 15 p. nurodo, ar nukentėjusiu ir liudytojui anonimiškumas gali būti taikomas dėl jų parodymų svarbos baudžiamajai bylai, sprendžia prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes ir parodymų svarbą. Gali atsitikti taip, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnui liudytojo ar nukentėjusiojo parodymai atrodo svarbūs, tačiau nutarimą dėl anonimiškumo taikymo, kurį priima ikiteisminio tyrimo pareigūnas, turi patvirtinti prokuroras, o prokurorui įvertinus surinktus duomenis, gali pasirodyti visiškai priešingai.

BPK 20 str. 2 d. nurodo, ar duomenys laikytini įrodymais, vertina ir sprendžia tik teismas ar teisėjas, kurio žinioje yra byla. Atsižvelgiant į šią normą, galima daryti išvadą, kad pagal BPK 199 str. 1 d. 2 punktą, ar nukentėjusiojo bei liudytojo parodymai gali būti svarbūs baudžiamajai bylai, gali vertinti tik teismas arba teisėjas teismo nagrinėjimo metu.

Kita vertus, pagal BPK 78 str. kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis gali žinoti kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių. Kitaip tariant, liudytojas yra asmuo, kuris galintis suteikti kokios nors bylai reikšmingos informacijos.

Procesinį statusą liudytojas įgyja tuomet, kai yra kviečiamas į apklausą, t. y. kai gauna šaukimą. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad kiekvienas liudytojas atitinka BPK 199 str. 1 d. 2 punkte numatytą pagrindą, t. y. kad liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajame procese. Kyla klausimas, ar reikšmingi parodymai yra svarbūs, arba atvirkščiai. Žodis „svarbus“ žodyne yra apibrėžiamas kaip reikšmingas (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas). Taigi, galima daryti prielaidą, kad svarbūs parodymai yra kartu ir reikšmingi parodymai. Todėl BPK 199 str. 1 d. 2 p. įtvirtintas reikalavimas dėl parodymų svarbos per daug abstraktus, kadangi prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas negali įvertinti būsimų liudytojo ar nukentėjusiojo parodymų svarbos prieš juos apklausdamas ir kyla klausimas, kaip prieš apklausiant asmenį sužinoti parodymų svarbos reikšmę.

Be to, kyla klausimas, kaip atskirti nukentėjusiojo ar liudytojo svarbius parodymus nuo nesvarbių. Kadangi nė viena įrodymų rūšis neturi pranašumo prieš kitas rūšis, t. y. tiesioginiai įrodymai neturi pranašumo prieš netiesioginius, pirminiai įrodymai neturi pranašumo prieš išvestinius (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Sprendžiant klausimą, ką reikėtų laikyti svarbiais parodymais, 2014 m. Rekomendacijose dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo siūloma atsižvelgti į kaltinamojo akto, kaip proceso dokumento, su kuriuo perduodama byla teismui, esminius turinio elementus. Pagal BPK 219 str. kaltinamajame akte turi būti nurodyta padarytos nusikalstamos veikos vieta, laikas, būdai, padariniai ir kitos svarbios aplinkybės, taip pat pagrindiniai duomenys, kuriais grindžiamas kaltinimas. BPK 20 str. 3 d. numatyta, kad įrodymais gali būti tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai teisingai išspręsti. Ši nuostata padeda daryti išvadą apie minėtų asmenų duotų parodymų svarbą. Kitaip tariant, jeigu pagal nukentėjusiojo ar liudytojo parodymus nustatomos šios aplinkybės ir pagrindžiamas kaltinimas, tokie parodymai laikytini svarbiais. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad svarbiais duomenimis turėtų būti laikomi parodymai, kurie suteikia informaciją apie tiesiogines nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, tokias kaip veikos padarymo laikas, vieta, būdas, kaltinamojo kaltė. O parodymai, kurių pagalba yra nustatomas nusikalstamos veikos padarytos žalos dydis ar tiesiogiai nesusiję faktai, kurie padeda tik patikrinti kitus įrodymus, neturi būti laikomi kaip svarbūs parodymai.

Svarbu paminėti, kad jeigu ir toks pagrindas yra nustatomas, visada lieka tikimybė, kad teismas ar teisėjas teismo nagrinėjimo metu gali pripažinti šiuos parodymus nesant svarbiais baudžiamajai bylai. O tai yra pagrindas atsisakyti taikyti anonimiškumą liudytojui, kuriam realiai gresia pavojus (Jurka, 2003, p. 59).

3. Nukentėjusysis ar liudytojas dalyvauja procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo. Šis pagrindas yra formalus – apibrėžiama nusikaltimų rūšis, kurią siekiant įrodyti gali būti taikomas anonimiškumo institutas. BK 11 str. 4, 5 ir 6 d. pateikiamas apysunkių, sunkių ir labai sunkių nusikaltimų apibrėžimas, todėl nusikaltimo sunkumas vertinamas vadovaujantis BK nuostatomis. Kitaip tariant, šis formalusis pagrindas atspindi nusikalstamos veikos pavojingumą. Anonimiškumas yra išimtinė priemonė, todėl nėra taikoma esant nesunkiems nusikaltimams ar baudžiamiesiems nusižengimams (Goda *et. al.*, 2003, p. 540). Tiriant lengvesnes nusikalstamas veikas, būtina taikyti mažiau griežtas priemones, kad jos būtų proporcingos padarytai veikai. Negalima atlikti tokių veiksmų, kurie riboja žmogaus teises, kaip tiriant apysunkius, sunkius ar labai sunkius nusikaltimus, nes lengvesnių nusikalstamų veikų atveju tai būtų neproporcinga (Goda *et. al.*, 2011, p. 56). Kitaip tariant, BPK 199 str. 1 d. 2 ir 3 punkte įtvirtinti pagrindai yra siejami su proporcingumo principo įgyvendinimu ir suponuoja, kad

nukentėjusiajam ar liudytojui, neturinčiam reikšmingos informacijos, anonimiškumo suteikimas kaip priemonė ribojanti kaltinamojo teisę į teisingą teismą nėra proporcinga.

Tačiau gali atsitikti taip, kad ikiteisminio tyrimo metu įtariamojo nusikalstama veika perkvalifikuojama (pavyzdžiui, iš apysunkio nusikaltimo į baudžiamąjį nusižengimą) ir jis nėra įtariamasis apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo padarymu, todėl kartu turi būti panaikintas ir anonimiškumo taikymas liudytojui (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tuomet liudytojo tapatybės duomenys yra išslaptinami, bet tas grėsmės faktas liudytojo gyvybei, sveikatai ar turtui, nebūtinai yra išnykęs. Tokiu atveju, gali būti skiriamas dalinis anonimiškumas, pavyzdžiui, įslaptinant tik duomenis (Jurka, 2009, p. 185).

Svarbu pabrėžti, kad anonimiškumo taikymas ikiteisminio tyrimo procese nepriklauso vien tik nuo asmens valios. Pagal LAT nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas gali būti taikomas tik esant svarbioms priežastims, dėl kurių turi būti užtikrinamas parodymus duodančio asmens duomenų slaptumas. Daugelyje Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų yra nurodyta, jog tam, kad būtų taikomas anonimiškumas, turi būti reikšmingas ir pakankamas pagrindas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Nukentėjusiajam ir liudytojui teisė į anonimiškumą suteikiama tik tuomet, kai yra egzistuoja visi BPK 199 str. 1 d. įtvirtinti pagrindai. Anonimiškumo taikymo pagrindai sudaro išbaigtą ir griežtą sistemą. Jeigu nors vieno iš BPK 199 str. 1 d. nurodyto pagrindo nėra, anonimiškumas negali būti taikomas. Pavyzdžiui, jeigu nukentėjusiojo ar liudytojo saugumui gresia realus pavojus ir jo parodymai yra svarbūs bylai, tačiau ikiteisminis tyrimas pradedamas dėl nesunkaus nusikaltimo, visiškai anonimiškumas nėra taikomas.

Tačiau galima pastebėti tam tikrus netikslumus. BPK 199 str. 1 d. vartojama sąvoka „anonimiškumas gali būti taikomas“, atsižvelgiant į tai galima daryti išvadą, kad įstatymų leidėjas suteikia ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui diskreciją, nuspręsti, ar anonimiškumas bus taikomas asmeniui net ir tuomet, jei egzistuoja visi anonimiškumo pagrindai. Taigi, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui yra numatyta teisė, bet ne pareiga taikyti anonimiškumą. Tačiau BPK 199 str. 2 d. įtvirtina, kad anonimiškumas taikomas, jeigu yra visi šiame straipsnyje išvardyti pagrindai. Nors šiuo atveju aptariami tokie patys anonimiškumo taikymo pagrindai, tačiau, nepaisant to, kad yra visi straipsnyje numatyti pagrindai, valstybės pareigūnams nesuteikiama diskrecijos teisės spręsti, ar taikyti anonimiškumą, tokiu atveju ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui yra numatyta pareiga.

3.2. Visiško anonimiškumo taikymo sąlygos

BPK 200 str. numatyta anonimiškumo nustatymo nukentėjusiajam ar liudytojui tvarka. Kiekvienu atveju ikiteisminio tyrimo metu nukentėjusysis arba liudytojas gali prieš apklausą prašyti taikyti anonimiškumą. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras gavęs tokio asmens prašymą pirmiausia patikrina, ar yra visi pagrindai, numatyti BPK 199 str. 1 d. Tačiau net ir esant visiems trims pagrindams anonimiškumas negali būti taikomas, jeigu egzistuoja bent viena iš BPK 200 str. 2 d. nurodytų aplinkybių, t. y. kai liudytojas ar nukentėjusysis:

1. Turi fizinių ar psichinių trūkumų, dėl kurių negalėtų teisingai suvokti bylai reikšmės turinčių dalykų ir duoti apie juos teisingų parodymų. 2014 m. Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 26.1 p. įtvirtinta, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas pirmiausia turi patikrinti, ar nukentėjusysis arba liudytojas neturi fizinių ar psichinių trūkumų, dėl kurių negalėtų teisingai suvokti turinčių bylai reikšmės dalykų ir duoti apie juos teisingų parodymų. Iširti liudytojo fizinę ar psichinę būklę gali būti pavedama tam tikriems specialistams (pvz., teismo medikams, psichiatrams, psichologams), taip pat gali būti išreikalaujamos ir sveikatos priežiūros įstaigų pažymos. Ši sąlyga yra analogiška tai, kuri yra taikoma atveju, kai asmuo iš viso negali būti laikomas liudytoju pagal BPK 79 str. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad savaime fizinių ar psichinių trūkumų turėjimas nereiškia, kad asmuo negali būti liudytoju. Tai priklauso nuo to, kokią informaciją apie nusikalstamą veiką siekiama gauti. Pavyzdžiui, neregys gali paliudyti, ką jis įvykio metu girdėjo, o kurčias – tai, ką matė (Goda *et. al.*, 2011, p. 190 – 191). Jei nėra jokių duomenų, prielaidų ir abejonių, kad liudytojas gali turėti nurodyto pobūdžio fizinių ar psichinių trūkumų, toks patikrinimas neatliekamas, o nutarime taikyti anonimiškumą konstatuojama, kad tokių fizinių ar psichinių trūkumų asmuo neturi;

2. Buvo anksčiau teisti už melagingų parodymų davimą. 2014 m. Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 26.2 p. nurodyta, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo patikrinti, ar nukentėjusysis arba liudytojas nebuvo anksčiau teisti už melagingų parodymų davimą. O tai patikrinti galima įvairiais būdais, t. y. išreikalaujant pažymą apie teistumą, susipažįstant su teistumo registro duomenimis, teismo nuosprendžiais. BPK 28 str. 3 d. numatyta, kad nukentėjusysis prisiekia ir atsako už melagingus parodymus kaip ir liudytojas pagal BK 235 str. BK 235 straipsnio prasme melagingais laikomi parodymai, kai jie visiškai ar iš dalies neatitinka tikrovės, ji

iškraipoma arba neigiami realūs egzistuojantys faktai ir nurodomi išgalvoti. Taip pat, melagingais parodymais yra laikomi duomenys, kuriuos liudytojas sąmoningai pateikia, žinodamas, jog tie duomenys yra neteisingi (Goda *et. al.*, 2011, p. 193). Be to, jeigu asmuo buvo teistas už melagingų parodymų davimą, nepriklausomai nuo teistumo išnykimo ar panaikinimo anonimiškumas jam netaikomas. Jeigu asmuo buvo už tai teistas, tai rodo, kad juo pasitikėti neverta (Goda *et. al.*, 2003, p. 200);

3. Dėl asmeninių arba savanaudiškų motyvų gali duoti melagingus parodymus prieš įtariamąjį. 2014 m. Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 26.2 p. nurodoma, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas taip pat turi patikrinti, ar nukentėjusysis arba liudytojas dėl asmeninių arba savanaudiškų motyvų gali duoti melagingus parodymus prieš įtariamąjį. Tokius duomenis galima nustatyti ne tik iš ikiteisminio tyrimo medžiagos, bet remiantis ir kitais informacijos šaltiniais.

LAT pažymėjo, kad melagingi parodymai iš esmės trukdo bylos tyrimui ir tiesos nustatymui baudžiamosiose bylose. Jie gali pakreipti tyrimą ir bylos nagrinėjimą neteisinga kryptimi ir būti viena iš esminių prielaidų priimant nepagrįstą ir neteisėtą nuosprendį ar kitą teismo sprendimą baudžiamajoje byloje. Taip pat pažeidžiamos baudžiamajame procese dalyvaujančių asmenų, visų pirmą įtariamųjų (kaltinamųjų), teisiųjų, nukentėjusiųjų teisės, teisėti interesai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamajoje byloje).

Lietuvos apeliacinis teismas, nagrinėdamas anonimiškumo taikymo pagrįstumą, pažymėjo, kad pirmosios aplinkybės pareigūnai nenustatė, tačiau tikimybė, kad liudytojas Nr. 2144 duos melagingus parodymus, buvo ir yra akivaizdi. Žinant daug kartų teistų ir laisvės atėmimo bausmę atliekančių asmenų nerašytas elgesio taisykles, tikrai sunku patikėti, kad toks asmuo savo noru ir be jokių asmeninių motyvų sutiktų duoti parodymus, kuriais kaltintų kitus įtariamuosius apysunkių, sunkių ir labai sunkių nusikaltimų padarymu. Todėl šiuo atveju didelių abejonių kelia ne tik liudytojo Nr. 2144 asmenybė, bet ir paties anonimiškumo jam taikymo teisėtumas bei pagrįstumas (Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 12 d. nuosprendis baudžiamajoje byloje).

Taip pat LAT keldamas klausimą, ar liudytojas neturėjo motyvų duoti melagingus parodymus, pažymėjo, kad liudytojas teigė, kad į kamerą pateko visiškai atsitiktinai, o tai, ką išgirdo kameroje, papasakojo atsitiktiniam tyrėjui, iškvietusiam jį į apklausą. Liudytojas taip pat pripažino faktą, kad anonimiškai liudija apie tai, ką išgirdo kameroje, jau ne pirmą kartą. Kasacinio teismo teisėjų kolegijos vertinimu, tokie šio liudytojo parodymai nepašalina, bet sustiprina abejones dėl to, ar jis nebuvo sąmoningai uždarytas į kamerą

kartu su įtariamuoju išgauti iš jo informaciją, ar anoniminis liudytojas neturėjo motyvų duoti melagingus parodymus. Tačiau apeliacinės instancijos teismas nesiėmė jokių papildomų priemonių šioms abejonėms pašalinti. Liudytojo, kuriam taikytas anonimiškumas, patekimo į kamerą, kurioje buvo laikomas R. B., pagrindas liko nepatikrintas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kyla klausimas, ar taikant dalinį anonimiškumą, kuris įtvirtintas BPK 199¹ str., reikia tikrinti sąlygas, įtvirtintas BPK 200 str. 2 d. BPK nenumato bendros sąvokos, kuri apibūdintų tiek visišką, tiek dalinį anonimiškumą. BPK randamos dvi sąvokos – anonimiškumas ir dalinis anonimiškumas. Atsižvelgiant į tai galima daryti išvadą, kad sąvoka „anonimiškumas“ yra naudojama kaip bendra sąvoka – tiek visiškam, tiek daliniam anonimiškumui įvardinti. Taip pat 2014 m. Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 28 p. nurodyta, kad jei atlikus patikrinimą nustatoma bent viena iš aplinkybių, numatytų BPK 200 str. 2 d., anonimiškumas ar dalinis anonimiškumas netaikomas. Taigi, atsižvelgiant į šią normą, BPK 200 str. 2 d. numatytos sąlygos turi būti tikrinamos taikant bet kurią anonimiškumo formą, t. y. tiek visišką, tiek dalinį anonimiškumą.

4. DALINIS ANONIMIŠKUMAS

BPK numatytas visiškas liudytojų anonimiškumas, kuris įtvirtintas BPK 199 str., taip pat ir dalinis anonimiškumas, įtvirtintas BPK 199¹ str., kuriuo BPK buvo papildytas 2010 m., tačiau nacionalinėje teismų praktikoje nėra išaiškinimų dėl šio straipsnio taikymo pagrindų. Bendrai nacionalinėje teismų praktikoje teko rasti tik vieną bylą, kurioje buvo taikomas dalinis anonimiškumas (pvz., Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje). Todėl galima daryti išvadą, kad nors dalinis anonimiškumas (BPK 199¹ str.) *de jure* ir yra įtvirtintas, tačiau *de facto* netaikomas ar taikomas labai retai.

Gali atsitikti taip, kad tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių, o konkrečiu atveju nėra visų pagrindų visiško anonimiškumo, kaip numato BPK 199 str., taikymui. Kai dar nebuvo įtvirtintas BPK dalinis anonimiškumas, galėjo susidaryti situacija, kai yra aplinkybių, reikšmingų asmens teisių saugumui, bet nepatekusių į teisinio reguliavimo įstatymais sritį (Vaišvila, 2004, p. 395).

Kaip ir aiškinamajame rašte dėl BPK papildymo 199¹ str. projekte rašoma, kad pagal šiuo metu galiojančias BPK nuostatas anonimiškumas gali būti taikomas tik tais atvejais, kai kyla grėsmė liudytojo, nukentėjusiojo, jų šeimos narių ar artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui, t. y. anonimiškumo taikymas siejamas visų pirma su fizinio susidorojimo pavojumi. Kitokios grėsmės, nors ir galinčios sukelti sunkių padarinių liudytojui ar nukentėjusiajam, negali būti pripažintos pakankamu pagrindu taikyti anonimiškumą (Aiškinamajasis raštas dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso..., 2010).

Pažymėtina, kad liudytojas ar nukentėjusysis vykdo pareigą, įtvirtiną BPK 28 str. 3 d. ir BPK 83 str. 1 d., t. y. atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą duoti parodymus, tačiau šios pareigos vykdymas tam tikrais atvejais gali sukelti neigiamų padarinių, nuo kurių anksčiau nebuvo numatytos apsaugos priemonės. Todėl teisės aktų leidėjui teko pareiga nustatyti tokį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad ir tokiu atveju šių asmenų teisės būtų tinkamai apsaugotos.

Dalinio anonimiškumo taikymas sietinas su tam tikrais kriterijais, atribojančiais nuo visiško anonimiškumo taikymo.

Visų pirma, BPK 199¹ str. įtvirtinto dalinio anonimiškumo taikymo pagrindo ypatumas yra tas, kad jis gali būti taikomas ne tik pagal pagrindus, nustatytus BPK 199 str., bet ir tais atvejais, kai tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali

turėti neigiamų padarinių, jų šeimos narių, artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams.

BPK 199¹ str. 2 d. yra apibrėžta dalinio anonimiškumo taikymo įslaptintų duomenų apimtis, t. y. liudytojo ar nukentėjusiojo vardas ir pavardė, gimimo data, asmens kodas, gyvenamosios vietos adresas, profesija, darbo ar mokymosi vieta, giminystės ryšiai, taip pat kiti liudytojo ar nukentėjusiojo duomenys (išskyrus duomenis apie liudytojo ar nukentėjusiojo santykius su įtariamuoju). Šių įslaptintų duomenų sąrašas nėra baigtinis.

Taigi, BPK įtvirtinus dalinį anonimiškumo taikymo institutą, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras turi svarstyti, kokią anonimiškumo rūšį reikia taikyti, siekiant teisingai išnagrinėti bylą. Jeigu nustatoma, kad liudytojui ar nukentėjusiajam taikyti visišką liudytojo anonimiškumą netikslinga, o jam užtenka tik kai kurių jo duomenų įslaptinimo, yra taikomas dalinis anonimiškumas. Kai įslaptinama tik dalis kai kurių jo duomenų, svarbu nustatyti, kad tokiu atveju liudytojui ar nukentėjusiajam neigiamų padarinių nekils.

Antra, BPK 199¹ str. dispozicijoje numatyta, kad dalinis anonimiškumas gali būti taikomas dviem atvejais: 1) kai yra BPK 199 str. numatyti pagrindai; taip pat 2) kitais atvejais, kai tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių, jų šeimos narių, artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams. BPK 199¹ str. neapibrėžiama nusikalstamos veikos kategorija, t. y. BPK nenumato, kad dalinio anonimiškumo taikymas galimas, kai yra padaromas nesunkus nusikaltimas ar baudžiamasis nusižengimas.

2014 m. Rekomendacijose dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo pažymima, kad dėl anonimiškumo panaikinimo turi būti sprendžiama išnykus ir kitiems šios teisinės apsaugos priemonės taikymo pagrindams, numatytiems BPK 199 str. 1 d. 1 ir 2 punktuose ir 199¹ str. 1 d. Atsižvelgiant į tai, jei ikiteisminio tyrimo ar teismo bylos nagrinėjimo metu įtariamojo veika perkvalifikuojama ir jis nėra įtariamasis apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo padarymu, t. y. nėra BPK 199 str. 1 d. 3 p. numatyto anonimiškumo taikymo pagrindo, anonimiškumas neturi būti panaikinamas, kadangi faktas apie realų pavojų liudytojui ar nukentėjusiajam išlieka. Tokiu atveju liudytojas, kuriam vis dar grėšia realus pavojus, nėra paliekamas be šios specialios procesinės apsaugos remiantis vien tik formaliu pagrindu, kad veikia perkvalifikuojama į kitą – lengvesnę, o tokiu atveju visišką anonimiškumą pakeičia dalinio anonimiškumo taikymas. Galiojus vien visiškam anonimiškumo taikymo modeliui, liudytojas ar nukentėjusysis tokiu atveju rizikuotų likti be procesinės apsaugos.

Mokslininkas R. Jurka taip pat teigia, kad dalinio anonimiškumo taikymas labai efektyvus tuo atveju, jeigu baudžiamojo proceso metu (ikiteisminio tyrimo ar teismo bylos nagrinėjimo metu) išnyksta BPK 199 str. 1 d. 3 p. numatytas pagrindas, nurodantis, kad anonimiškumas gali būti taikomas procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo (Jurka *et. al.*, 2009, p. 272).

Taigi, dalinio anonimiškumo taikymas ypatingai yra svarbus perkvalifikuojant sunkesnę nusikaltimą į lengvesnę, nes pagal BPK 199¹ str. numatytą dalinį anonimiškumo taikymo institutą, jo taikymas ir yra skirtas, kai yra „kiti atvejai“, todėl dalinis anonimiškumas gali būti taikomas tiriant ir nesunkius nusikaltimus, ir baudžiamuosius nusižengimus.

Trečia, BPK 198 str. numatyta, kad teisę į anonimiškumą turi liudytojas arba nukentėjęsysis. Tačiau ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, kuris atliko savo tapatybės neatskleidžiančių veiksmus (BPK 158 str.) bei slaptą sekimą (BPK 160 str.), tiesiogiai nėra minimas kaip proceso dalyvis, kuriam taikomas anonimiškumas. Tačiau BPK 158 str. 7 d. nurodoma, kad šiame straipsnyje nustatyta tvarka tyrimą atlikę asmenys prirėkę gali būti apklausiami kaip liudytojai. Kai yra šio Kodekso XIV skyriaus IV skirsnyje numatyti pagrindai, tokiems asmenims gali būti suteiktas anonimiškumas. Taip pat ir BPK 160 str. 4 d. nurodoma, kad slaptą sekimą atlikęs pareigūnas gali būti apklausiamas kaip liudytojas. Atsižvelgiant į tai, kaip liudytojai gali būti apklausiami ir ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikę slaptus ikiteisminio tyrimo veiksmus, ir jiems gali būti suteiktas anonimiškumas.

Taip pat ir Generalinio prokuroro rekomendacijose „Dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese“ (toliau – 2012 m. Rekomendacijos dėl kriminalinės žvalgybos įstatymo) numatyta, kad kai tyrimas atliekamas dėl sunkaus, labai sunkaus ar apysunkio nusikaltimo ir yra kiti BPK 199 str. numatyti pagrindai, ikiteisminio tyrimo pareigūnams (arba BPK 158 str. 6 d. numatytais atvejais ir kitiems asmenims), atlikusiems tyrimą BPK 158 str. nustatyta tvarka, gali būti suteiktas anonimiškumas (Rekomendacijos dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso..., 2012).

2012 m. Rekomendacijose dėl kriminalinės žvalgybos įstatymo pažymima, kad slaptas sekimas gali būti atliekamas tiriant visas nusikalstamas veikas (nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus). Atsižvelgiant į tai galima daryti išvadą, kad atliekant slaptą sekimą (BPK 160 str.) ikiteisminio tyrimo byloje dėl baudžiamojo nusižengimo ar nesunkaus nusikaltimo visiškai anonimiškumas negali būti taikomas tiesiogiai slaptą sekimą atlikusiems ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnams. Tokiu atveju, atsižvelgiant į

nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį ir pobūdį, ikiteisminio tyrimo pareigūnams galėtų būti taikomas dalinis anonimiškumas (BPK 199¹ str.).

Anonimiškumo taikymo pareigūnams klausimas buvo nagrinėtas ir EŽTT byloje *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandų Karalystę*, kurioje teigiama, kad liudytojų, kurie priklauso policijos pajėgoms, padėtis skiriasi nuo nesuinteresuotų liudytojų ar nukentėjusiųjų. Jie turi ryšių su baudžiamąjį persekiojimą vykdančiomis institucijomis. Dėl šių priežasčių anonimiškumas jiems turėtų būti taikomas tik išimtinėmis aplinkybėmis. Tačiau taip pat pažymėjo, kad tiek policijos pareigūnai, tiek jų šeimos nariai privalo būti apsaugoti nuo galimo nusikalstamo poveikio (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 23 d. sprendimas).

Klaipėdos apygardos teismas taip pat nutartyje pažymėjo, kad šis liudytojas, kaip policijos pareigūnas, vykdė savo tiesioginę pareigą, nes būtent jo veiksmų pagalba ir buvo iširti apeliantams inkriminuoti nusikaltimai. O įslaptinto liudytojo duomenų atskleidimas ne tik padėtų šioje byloje nuteistiesiems įgyvendinti savo grasinimus, išsakytus jų sulaikymo metu, bet ir sutrukdytų tokiam policijos pareigūnui toliau sėkmingai išaiškinti nusikaltimus ir juos darančius asmenis (Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitaip tariant, nepaisant to, kad ikiteisminio tyrimo pareigūno tiesioginė pareiga yra atskleisti nusikalstamas veikas, tačiau organizuoto nusikalstamumo keliamas pavojus visuomenės saugumui verčia apsaugoti ne tik proceso dalyvius, bet ir ikiteisminio tyrimo pareigūnus.

Taigi išimtiniais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo pareigūnui, atlikusiam savo tapatybės neatskleidžiančių veiksmus (BPK 158 str.), gresia realus pavojus gyvybei, sveikatai, laisvei, turtui ir pan. taikomas visiškas anonimiškumas. Tačiau jeigu neigiami padariniai gali kilti tik atliekamų pareigų interesams, tuomet taikomas dalinis anonimiškumas. O ikiteisminio tyrimo pareigūnui, atlikusiam slaptą sekimą (BPK 160 str.) gali būti taikomas tik dalinis anonimiškumas.

Ketvirta, viena iš pagrindinių sąlygų, kuri lemia pasirinkimą tarp visiško arba dalinio anonimiškumo taikymo, yra liudytojo ar nukentėjusiojo siekiamos apsaugoti teisės ir interesai. Kitaip tariant, anonimiškumo apimtis priklauso nuo siekiamų apsaugoti liudytojų bei nukentėjusiųjų teisių ir interesų pobūdžio. Kai gali kilti grėsmė dėl gyvybės, sveikatos, laisvės, turto, tarnybos, verslo ar kitų teisėtų interesų, taikomas visiškas anonimiškumas (BPK 199 str.). Tuo tarpu kai gali kilti neigiami padariniai teisėms ir teisėtiems interesams, taikomas dalinis anonimiškumas (BPK 199¹ str.). Taigi visiško ir dalinio anonimiškumas saugo skirtingas teises ir interesus.

Anonimiškumo skirstymas į rūšis priklauso ne vien tik nuo įslaptinamos informacijos kiekio ar jos pobūdžio, bet ir nuo siekiamų apsaugoti teisių ir interesų pobūdžio, taip pat subjektų, kuriems taikomas anonimiškumas, rato, nusikalstamų veikų sunkumo ir kitų aplinkybių.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad BPK 199¹ įtvirtinus dalinio anonimiškumo institutą, kurio metu pakanka tik kai kurių liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų įslaptinimo, gali būti taikomas tam tikrais atvejais tiriant nesunkius nusikaltimus ir baudžiamuosius nusizengimus. Taip pat dalinio anonimiškumo taikymas reikšmingas, kai tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių, jų šeimos narių, artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams, ir konkrečiu atveju nėra visų pagrindų visiško anonimiškumo, kaip numato BPK 199 str., taikymui. Pažymėtina, kad dalinio anonimiškumo taikymas ypatingai yra svarbus perkvalifikuojant sunkesnę nusikaltimą į lengvesnę, kai išnyksta BPK 199 str. 1 d. 3 p. numatytas pagrindas, nurodantis, kad anonimiškumas gali būti taikomas procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo. Be to, dalinis anonimiškumas taikomas ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui, baudžiamojoje byloje atlikusiam ikiteisminio tyrimo veiksmus neatskleidžiant savo tapatybės (BPK 158 str.) bei atlikusiam slaptą sekimą (BPK 160 str.).

5. LIUDYTOJO AR NUKENTĖJUSIOJO, KURIEMS TAIKOMAS ANONIMIŠKUMAS, PARODYMŲ VERTINIMO YPATUMAI

Kadangi nukentėjusieji ar liudytojai, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausiami vadovaujantis specialiomis nuostatomis ir kaltinamojo teisė užduoti jiems klausimus tiesiogiai yra ribojama, todėl ir nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai vertinami kitaip nei kiti įrodymai (Jurka, 2004, p. 103).

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) 6 str. 3 d. d punkte įtvirtinta nuostata, kad kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimu, turi teisę apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti teisę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir turėti teisę, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams (Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1995).

EŽTT byloje *Birutis ir kiti prieš Lietuvą* sprendė įslaptintų liudytojų parodymų leistinumo klausimus Lietuvos baudžiamajame procese. Šioje byloje EŽTT nusprendė, kad vieno iš ieškovų teisė į teisingą teismą buvo pažeista, kadangi jo bausmė buvo pagrįsta tik anoniminių liudytojų parodymais ir nesant kitų įrodymų (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. kovo 28 d. sprendimas). Taigi EŽTT pažymėjo, kad Konvencijoje kategoriškai pabrėžiamas draudimas nuteisti asmenį vien tik remiantis anoniminių liudytojų parodymais. Būtent po šio EŽTT sprendimo, BPK 301 str. 2 d. buvo papildyta svarbia nuostata, kurioje aiškiai nustatyta, kad draudžiama priimti apkaltinamąjį nuosprendį, remiantis vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais.

Šiuo klausimu yra pasisakęs ir KT nurodydamas, kad įslaptintų liudytojų parodymai negali būti vieninteliai lemiami įrodymai, pagrindžiantys apkaltinamąjį nuosprendį (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas).

Nuteisimo, remiantis įslaptintų liudytojų parodymais klausimą EŽTT yra nagrinėjęs ir kitose bylose, pvz., *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandų karalystę*, kuriame pažymėjo, kad tokie parodymai negali būti lemiantys byloje, tuo labiau vieninteliai (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. balandžio 23 d. sprendimas).

Nagrinėjant užsienio baudžiamąjo proceso normas matome, kad Nyderlandų BPK 344a str. 1 d. įtvirtina, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik (arba lemiamai) remiantis tik įslaptintų liudytojų parodymais. Prancūzijos BPK 706 – 62 str. taip pat yra nurodyta, kad joks apkaltinamasis nuosprendis negali būti priimtas remiantis vien tik anoniminių liudytojų parodymais. Latvijos BPK 520 str. 2 d. numato, kad

apkaltinamasis nuosprendis negali būti priimtas, jeigu kaltinamojo kaltė įrodyta tik asmenų, kurių tapatybė nebuvo atskleista, parodymais ir jeigu byloje nėra kitų įrodymų.

Nors BPK 301 str. 2 d. draudimas grįsti nuosprendį vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais ir atitinka EŽTT praktiką, tačiau nuo 2011 m. EŽTT praktika pradėjo kisti ir švelnėti, bet kartu papildomai turi būti užtikrintos kitos procesinės garantijos.

EŽTT *Al-Khawaja ir Tahery prieš Jungtinę Karalystę* byloje pažymėjo, kad tokia situacija, kai apkaltinamasis nuosprendis yra pagrįstas vien tik (arba lemiamai) parodymais asmens, kurio kaltinamasis negalėjo apklausti ir neturėjo galimybės, kad jis būtų apklaustas ikiteisminio tyrimo stadijoje arba nagrinėjant bylą teisme, pati savaime nebūtinai lemia gynybos teisių apribojimą su Konvencijos 6 str. įtvirtintomis garantijomis nesuderinama apimtimi. EŽTT šioje byloje paminėjo, kad norint perskaityti kaltinimo liudytojų parodymus teisme ir grįsti jais apkaltinamąjį nuosprendį, reikia atsižvelgti į tai, ar yra pakankamų kompensuojančių tokio įrodymo nepatogumo veiksnių, pavyzdžiui, ar kaltinamasis turėjo galimybę dalyvauti akistatoje, stebėti apklausą ar matyti jos vaizdo įrašą, ar turėjo galimybę ginčyti anonimiškumo taikymo pagrįstumą, ar galimybę pasikviesti liudytoją, paneigiantį kaltinimo poziciją ir pan. (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. gruodžio 15 d. sprendimas).

EŽTT įrodymus apibūdina kaip lemiamus, remdamasis šios sąvokos siaurąja prasme, t. y. kaip tokios reikšmės ar svarbos įrodymą, kuris gali nulemti bylos baigtį (Žibaitė-Neliubšienė, 2006, p. 329). Kuo svaresni patvirtinantys įrodymai, tuo mažiau tikėtina, kad liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymai bus traktuojami kaip nulemiantys bylos baigtį.

LAT pažymėjo, kad vertinant naujesnę EŽTT praktiką bylose dėl „anoniminių liudytojų“ matyti, kad nors ir nebelieka griežto draudimo grįsti apkaltinamąjį nuosprendį vien tik arba lemiamai „anoniminių liudytojų“ parodymais, tačiau tokiu atveju turi būti pakankamų kompensavimo veiksnių (procesinių garantijų), leidžiančių teisingai ir tinkamai įvertinti šių parodymų patikimumą. Teismas turi kruopščiai patikrinti procesą ir įsitikinti, kad yra pakankami kompensavimo veiksniai, įskaitant stiprias procesines garantijas, leidžiančias teisingai įvertinti šio įrodymo patikimumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

BPK nenumato, kiek ir kokios rūšies įrodymų turi būti, kad galėtų būti daroma išvada apie nusikaltamos veikos padarymą, kaltinamojo kaltumą jos padarymu ir pan. Kadangi liudytojui ar nukentėjusiajam suteikus anonimiškumą bus įtakojamas teismo nuosprendžio priėmimas, atsižvelgiant į tai įstatymų leidėjas, kaip jau buvo minėta, BPK 301 str. 2 d.

įtvirtina vieną reikalavimą, susijusį su įrodymu pakankamumu, numatantį, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.

Ši taisyklė reiškia, kad nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų nepakanka pripažinti asmenį kaltu nusikalstamos veikos padarymu. Tai galima padaryti be minėtų parodymų tik byloje esant ir kitokių kaltinančių įrodymų (Goda *et al.*, 2005, p. 184). Kitaip tariant, liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymai gali kelti abejonių dėl jų patikimumo, todėl jie vertinami tik kaip vieni iš įrodymų ir nėra lemiami priimant apkaltinamąjį nuosprendį (Goda *et al.*, 2003, p. 193-194). BPK 301 str. 2 d. įtvirtintas reikalavimas nulemia tai, kad teismas negali priimti sprendimo kaltinamojo ne naudai remdamasis vien tik įslaptintais parodymais, kurie nėra pagrįsti kitais byloje esančiais įrodymais.

LAT konstatavo, kad įrodymai byloje vertinami kaip visuma ir nors vienu iš įrodymų pirmosios instancijos teismo nuosprendis pagrįstas ir liudytojo, kuriam buvo taikomas anonimiškumas, parodymais, tačiau jo parodymai nėra lemiantys ir juos patvirtina kiti byloje surinkti įrodymai, todėl BPK 301 str. 2 d. norma nepažeista (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitaip tariant, įrodymai vertinami kaip visuma ir BPK normos nepažeidžiamos jei įrodymus, kurių leistinumu abejojama patvirtina kiti byloje surinkti įrodymai.

Viena iš priemonių patikrinti „anoniminių liudytojų“ parodymų patikimumą, yra patikrinti jų anonimiškumo taikymo pagrįstumą. LAT nutarė, kad anonimiškumo taikymo pagrįstumas turi būti tikrinamas kiekvienoje baudžiamojoje byloje. Nepatikrinęs, ar egzistuoja būtini anonimiškumo taikymo pagrindai ir sąlygos, teismas negali liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų laikyti pakankamai patikimais ir jais remtis priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

EŽTT byloje *Visser prieš Nyderlandų Karalystę* taip pat pažymėjo, kad „anoniminių liudytojų“ parodymai turi būti tikrinami itin kruopščiai, kadangi kaltinamojo teisės į gynybą tokiaime procese pilna apimtimi neužtikrinamos, o tokių įrodymų vertė menkesnė. Šioje byloje pabrėžta, kad „anoniminio liudytojo“ parodymais teismas turi remtis atsargiai bei apdairiai, o nuosprendis turi būti pagrįstas daugiausiai kitais įrodymais, nesusijusiais su anoniminių šaltinių (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. vasario 14 d. sprendimas).

Kaip ir anksčiau minėta, nei vienas įrodymas neturi viršenybės kitų įrodymų rūšių atžvilgiu, tačiau teismas juos vertina visos bylos kontekste. Pavyzdžiui, liudytojui, kuriam taikomas anonimiškumas, nurodžius, kad kaltinamasis pardavė narkotines medžiagas lankstinukuose, kurie buvo paimiti iš kambariulyje esančio plastmasinio indo, o atlikus kratą ir juos radus bus laikoma, kad parodymai yra patvirtinti kitų įrodymų. Tai patvirtina ir LAT analogiškoje situacijoje teigdamas, kad iš pirmosios instancijos teismo nuosprendžio matyti, kad nuteistosios kaltė padarius nusikalstamą veiką įrodyta ne tik liudytojo, kuriams taikomas anonimiškumas parodymais, bet juos patvirtino ir kiti byloje surinkti bei teisiamajame posėdyje patvirtinti įrodymai. Kiti įrodymai, patvirtinantys jo parodymus, yra duomenys, kurie patvirtina bent vieną tokio liudytojo nurodytą aplinkybę. Liudytojas, kuriam taikomas anononimiškumas, davus parodymus teigė, kad nuteistoji jam pardavė narkotinių medžiagų lankstinukuose, kurie buvo paimiti iš kambariulyje esančio plastmasinio indo, o šiuos jo parodymus patvirtino ir kratos protokolas, iš kurio matyti, kad kambariulyje rasti plastmasiniai indai su analogiškais lankstinukais; tokius jo parodymus taip pat patvirtina, specialisto išvada bei garso ir vaizdo įrašai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamajoje byloje).

Anonimiškumo instituto taikymas yra išimtinė priemonė, todėl prieš ją taikant įvertinamos visos aplinkybės, tam kad nebūtų pažeisti baudžiamajo proceso principai, tokie kaip proporcingumo, rungimosi principas ir pan.

KT išaiškino, kad viena iš sąlygų, leidžiančių riboti asmens teises yra konstitucinio proporcingumo principo laikymasis (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas).

Viena iš anonimiškumo taikymo sąlygų, numatytų BPK 199 str. 1 d., yra realus pavojus asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui. Šios teisės tiesiogiai įtvirtintos ir saugomos pagrindiniame Lietuvos Respublikos įstatyme, t. y. Konstitucijoje: žmogaus teisė į gyvybę (Konstitucijos 19 str.), žmogaus laisvės neliečiamumas (Konstitucijos 20 str.), žmogaus nuosavybės neliečiamumas (Konstitucijos 23 str.) ir pan. Todėl anonimiškumo taikymas nepažeidžia proporcingumo principo, nes baudžiamajame procese suvaržant įtariamajo (kaltinamojo) teises, siekiama apsaugoti asmens konstitucines teises į minėtas vertybes.

Rungimosi principas suvaržomas tik iš dalies, nes dažnai liudytojų ar nukentėjusiųjų, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausoje naudojamos garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonės. Pvz., pagal BPK 279 str. 6 d. liudytojas ar nukentėjusysis gali būti apklausiamas sudarius akustines ir vizualines kliūtis, tokiu atveju įtariamasis ar kaltinamasis gali realizuoti savo teisę į gynybą, teisingą teismą, nepažeidžiant rungimosi

principo, nes turi galimybę įgyvendinti savo teisę užduoti klausimus liudytojui ar nukentėjusiajam.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad BPK nenustato, kiek ir kokios rūšies įrodymų turi pakakti sprendimui byloje priimti, tačiau teismas, vertindamas įrodymus pakankamumo aspektu, turi atsižvelgti į BPK 301 str. 2 d. įtvirtintą nuostatą, draudžiančią sprendimą priimti ir jį grįsti vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais.

6. LIUDYTOJŲ IR NUKENTĖJUSIŲJŲ, KURIEMS TAIKOMAS ANONIMIŠKUMAS, APSAUGOS UŽTIKRINIMO PRAKTINIAI ASPEKTAI

BPK nustato labai svarbią nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugos priemonę – liudytojo ar nukentėjusiojo asmens tapatybę nustatančių duomenų įslaptinimą, siekiant užtikrinti jų saugumą, leidžiama įslaptinti jų vardą, pavardę ar kitus asmens tapatybę nustatančius duomenis.

2014 m. Rekomendacijose dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 8 p. nurodoma, kai nusikaltimus padariusiems asmenims, įtariamiesiems ar su jais susijusiems asmenims aiškiai žinoma ar lengvai atspėjama nukentėjusiojo ar liudytojo, davusio parodymus, asmens tapatybė, liudytojui ar nukentėjusiam anonimiškumas ar dalinis anonimiškumas negali būti taikomas. Kitaip tariant, tik užslaptinus šiuos duomenis ir proceso dalyviams jų nežinant anonimiškumo taikymas tampa tikslingas.

Pagal BPK 202 str. įslaptinti asmens tapatybę nustatantys duomenys yra valstybinė paslaptis. Susipažinti su tikraisiais asmens tapatybę nustatančiais duomenimis turi teisę tik byloje dalyvaujantys ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teisėjai, o už įslaptintų duomenų paskelbimą jie atsako pagal BK 125 str. Valstybės paslaptį sudaro ikiteisminio tyrimo ar baudžiamosios bylos medžiagoje esantys įslaptinti liudytojo ar nukentėjusiojo asmens tapatybę padedantys nustatyti duomenys (Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas, 2016)

Pagal BPK 201 str. 1 d. tokie įslaptinti asmenys procesiniuose dokumentuose vadinami numeriais. Pažymėtina, kad nukentėjusysis ar liudytojas, kuriems taikomas anonimiškumas, įvardijamas numeriu ne tik ikiteisminio tyrimo dokumentuose (apklausos protokole, nutarime pripažinti nukentėjusiuoju, nutarime pripažinti civiliniu ieškovu, pranešime apie įtarimą, kaltinamajame akte ir pan.), bet ir teismo dokumentuose (nutartyse, teismo posėdžio protokole, nuosprendyje). Taip pat svarbu paminėti, kai liudytojui ar nukentėjusiajam taikomas anonimiškumas, ši procesinė apsaugos priemonė jiems taikoma viso baudžiamąjo proceso metu, o įslaptinti duomenys lieka įslaptinti net po baudžiamąjo proceso pabaigos.

Lyginant su senajame BPK buvusia nuostata, liudytojais, kuriems taikomas anonimiškumas, buvo įvardijami slapyvardžiu. Tarkime, LAT nutartyje toks liudytojas vadinamas „Babaj“ (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamąjoje byloje). Taigi dabartiniame BPK numerio, o ne vardo, suteikimas tokiam liudytojui vertinamas kaip saugesnė priemonė, kuri apsaugo nuo nusikalstamo poveikio,

kadangi neapdairiai parenkus asmeniui slapyvardį, suinteresuoti asmenys galėjo lengvai suprasti liudytojo lytį, profesiją ar kitus jo asmens tapatybės duomenis (Goda *et. al.*, 2003, p. 545).

Nagrinėjant užsienio baudžiamojo proceso normas matome, kad Latvijos BPK 303 str. 3 d. iki šiol numato, kad jeigu būtina įslaptinti asmens tapatybę, asmens tapatybės duomenys pakeičiami slapyvardžiu.

Pagal BPK 201 str. 2 d. tikrieji asmens tapatybės duomenys surašomi specialiaame tyrimo veiksmo protokolo priede. Šis priedas laikomas voke. Prokuroro patvirtintas nutarimas taikyti anonimiškumą laikomas atskirai nuo bylos ir saugomas BPK nustatyta tvarka. Todėl dėl šios priežasties nustatyti asmenį, kuris duoda parodymus, neįmanoma, tai patvirtina ir konkreti baudžiamoji byla: iš byloje esančių procesinių dokumentų matyti, kad juose nėra informacijos, iš kurios būtų galima nustatyti liudytojos tapatybę. Tikrieji liudytojos tapatybės duomenys yra užslaptinti ir saugomi atskirai nuo baudžiamosios bylos medžiagos. Taigi, nuteistojo motyvas, kad įslaptintas liudytojas yra pardavėjas, tėra tik prielaida (Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. spalio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

BPK 201 str. 5 d. nurodyta, kad tyrimo veiksmų protokoluose, nutarimuose, nutartyse bei kituose bylos dokumentuose nerašoma informacija, iš kurios būtų galima nustatyti nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriems taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę. Tačiau iškyla problema, kadangi duotų parodymų dėl reikšmingų bylai išspręsti aplinkybių turinys negali būti įslaptintas, bet tam tikrais atvejais, pagal duotus parodymus, galima nustatyti nukentėjusiojo tapatybę. Tada anonimiškumo taikymas neturi prasmės, kadangi kiti proceso dalyviai gali lengvai nustatyti nukentėjusiojo tapatybę. Be to, nukentėjusysis ar liudytojas tokio dokumento nepasirašo, nes pagal parašą galima būtų identifikuoti tokį asmenį.

LAT nurodė, kada anonimiškumo taikymas konkrečioje byloje neteko prasmės: abejonių dėl būtinybės taikyti šiam liudytojui anonimiškumą kyla ir dėl tos priežasties, kad operatyvinių veiksmų atlikimo protokoluose yra nurodyti asmens, su kuriuo telefonu bendravo kaltinamasis, vardas ir pavardė. Byloje su šiais protokolais kartu pateiktose stenogramose nurodoma, kad jose užfiksuoti kaltinamojo pokalbiai su liudytoju, kuriam taikomas anonimiškumas, ir kuris pokalbių metu prisistato kaip „Vidas“. Proceso metu liudytojas davė parodymus apie bendravimo su kaltinamuoju aplinkybes. Iš šių parodymų gali būti daroma tik viena išvada, kad operatyvinių veiksmų atlikimo protokoluose nurodytas asmuo ir yra šis įslaptintas liudytojas. Jeigu tokia išvada yra teisinga, tai yra nesuprantama, dėl kokių priežasčių šis liudytojas negali būti apklaustas viešai, nes

dokumente, kurį gali skaityti visi bylos nagrinėjimo teisme dalyviai, nurodžius asmens vardą ir pavardę, anonimiškumo taikymas tokiam asmeniui tampa beprasmis (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Todėl 2014 m. Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo 37.3 p. yra nurodoma, kad tais atvejais, kai apklausiamajam nukentėjusiajam yra taikomas anonimiškumas, jo parodymai apie turinčias reikšmės bylai išspręsti aplinkybes apklausos protokole užrašomi taip, kad į protokolą nepatektų informacija, iš kurios būtų galima nustatyti apklausto asmens tapatybę.

Liudytojas ar nukentėjusysis baudžiamojoje byloje yra svarbus įrodymų šaltinis ir jo įrodymai svarbūs norint nustatyti tiesą byloje. Akivaizdu, kad būtent jis dažniausiai patiria neteisėtą poveikį ir jo saugumo jausmas viešame procese yra sumažėjęs. Dėl šios priežasties, tai gali neigiamai paveikti jo parodymų turinį. Todėl siekiant užtikrinti teisingą procesą, kuris garantuotų įrodymų patikimumą ir kartu saugotų asmens interesus, būtina užtikrinti šių dalyvių saugumą.

Liudytojo ar nukentėjusiojo asmens parodymų tikslumą realybėje gali įtakoti baimė, įbauginimas, nežiūrint į tai, kad už melagingus parodymus BK numato atsakomybę. Galimai ateityje atsirasiančios žalos baimė dėl parodymų davimo dažnai įtakoja liudijančio asmens elgesį (Piesliakas, 2008, p. 46). Anonimiškumo institutas siekia, kad liudytojo ar nukentėjusiojo parodymai būtų kuo tikslesni, suteikiant minėtiems asmenims apsaugos priemones. Tam tikrais atvejais liudytojo ar nukentėjusiojo atžvilgiu dėl jiems kylančios grėsmės gali būti taikomos specialios procesinės taisyklės.

2014 m. Rekomendacijose dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo nurodyta, kad Europos Tarybos Ministrų komiteto 1997 m. rugsėjo 10 d. rekomendacijoje Nr. (97) 13 valstybėms narėms „Dėl poveikio liudytojams ir teisės į gynybą“ atkreiptas dėmesys į tai, kad, gerbiant teisę į gynybą, liudytojai turi turėti galimybę liudyti taikant kitus metodus, leidžiančius išvengti bet kokios poveikio rizikos, atsiradusios dėl tiesioginio kontakto su kaltinamuoju.

Dėl šios priežasties, kad pavyktų užtikrinti liudytojų ar nukentėjusiųjų apsaugą nuo nusikalstamo poveikio tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teismo bylos nagrinėjimo metu, išskiriamos specialios apsaugos priemonės, kurios taikomos baudžiamajame procese – teisė į neviešą teismo posėdį (BPK 282 str. 2 d.), kai teismo posėdžių salėje nėra galimybių sudaryti minėtų akustinių ir vizualinių kliūčių, liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausiamas ne teismo posėdžių salėje, o kitoje vietoje kitiems

nagrinėjimo teisme dalyviams nedalyvaujant (BPK 282 str. 3 d.), išimtiniais atvejais užtikrinti liudytojų apsaugą nuo nusikalstamo poveikio, yra jo apklausa nedalyvaujant nei teisiama jame posėdyje, nei kitoje teismo patalpoje (BPK 282 str. 4 d.), o esant reikalui pagal BPK 279 str. 6 d. toks liudytojas dar gali būti apklausiamas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis sudarius akustines ir vizualines kliūtis.

Paminėtina, kad liudytojo, kuriam taikomas visiškas anonimiškumas, apklausos teisme sąlygos yra įvardintos BPK 282 str., o nukentėjusiojo apklausos sąlygos įtvirtintos BPK 283 str. 4 d., kuri nukreipia į tą patį straipsnį, apibrėžiantį ir liudytojo apklausos ypatumus.

Tačiau BPK 199¹ str. 4 d. nurodyta, kad dalinio anonimiškumo taikymo atvejais tyrimo veiksmai atliekami bendra BPK nustatyta tvarka. Atsižvelgiant į tai, galima daryti išvadą, kad dalinio anonimiškumo taikymo atveju negali būti taikomas BPK 203 str., reguliuojantis ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą apklausą, kai apklausiamam asmeniui yra taikomas anonimiškumas, taip pat netaikomas ir BPK 282 str., reguliuojantis asmens, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausą teismo nagrinėjimo metu. Taigi, tuo atveju, jeigu nukentėjusiajam ar liudytojui taikomas dalinis anonimiškumas, jis apklausiamas teisme pagal BPK 279 str., kaip paprastas liudytojas.

Teisiama jame posėdyje liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausa yra organizuojama ir vykdoma taip, kad būtų neatskleista jų tapatybė. Todėl pagal BPK 282 str. 1 d. pirmiausia teismas paveda prokurorui taip organizuoti liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, atvykimą į teismą, kad būtų užtikrintas jo anonimiškumas. Tokia veikla iš esmės yra organizacinė, o ne procesinė, kuri sudaro sąlygas tinkamai vykdyti tolimesnius procesinius veiksmus.

Visų pirma, pati liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausa vyksta neviešame teismo posėdyje. Taip pat pagal BPK 282 str. 2 d. turi būti sudaromos akustinės ir vizualinės kliūtys, trukdančios kitiems teismo dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę. Toks būdas leidžia teismo dalyviams užduoti klausimus asmeniui, todėl galima manyti, kad jiems suteikiamos pakankamos procesinės garantijos, siekiant įgyvendinti jų turimas teises baudžiamajame procese.

Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad liudytojų ir nukentėjusiųjų įslaptinimas nepažeidžia Konstitucijoje įtvirtinto principo, kad byla turi būti išnagrinėta viešai ir teisingai (Konstitucijos 31 str. 2 d.), ir asmens teisės į gynybą (Konstitucijos 31 str. 6 d.). Įslaptinant asmenis yra siekiama sudaryti sąlygas baudžiamojoje teisenoje vykdyti teisingumą. Taigi liudytojo ir nukentėjusiųjų saugumas turi būti saugomas kaip vertybė

užtikrinanti teisingą procesą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas).

Antra, tuo atveju, kai teismo posėdžių salėje nėra galimybių sudaryti minėtų akustinių ir vizualinių kliūčių, liudytojas ar nukentėjęsysis, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausiamas ne teismo posėdžių salėje, o kitoje vietoje kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nedalyvaujant (BPK 282 str. 3 d.).

Priešingu atveju, tai bus esminis BPK pažeidimas: kadangi teismo posėdžių salėje nėra galimybių sudaryti akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams, nustatyti apklausiamo asmens tapatybę, tai teismas liudytoją apklausė ne teismo posėdžių salėje. Teisiamojo posėdžio protokole pažymėtina, kad liudytoją, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausė teisėjas, dalyvaujant prokurorui. Tai esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas. BPK draudžiama, kad liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausoje (jeigu nesudaromos techninės kliūtys) dalyvautų kiti nagrinėjimo teisme dalyviai (Kauno apygardos teismo 2009 m. gruodžio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje).

Atsižvelgiant į tai, kad kiti teismo procese dalyvaujantys asmenys tokiu būdu neturi galimybės tiesiogiai dalyvauti atliekamoje apklausoje, užduoti klausimus, pagal BPK 282 str. 3 d. teisiamojo posėdžio pirmininkas turi užtikrinti, kad kiti teismo procese dalyvaujantys asmenys turėtų teisę prieš tokią apklausą raštu pateikti klausimus, kuriuos jie nori užduoti liudytojui ar nukentėjusiajam.

Kasacinės instancijos teismo praktikoje taip pat akcentuojama asmens teisė užduoti klausimus anoniminiams liudytojams netiesiogiai proceso dalyviams, laikantis BPK 282 str. 3 d. nustatytos tvarkos, buvo suteikta teisė pateikti anoniminiam liudytojui klausimus. Jo atsakymai į šiuos klausimus buvo užfiksuoti baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta tvarka ir balsu perskaityti teisiamajame posėdyje. Be to, buvo suteikta galimybė užduoti pakartotinius ir papildomus klausimus, norintiems tai padaryti po to, kai apklausto liudytojo parodymai buvo perskaityti teisiamajame posėdyje. Darytina išvada, kad kasatorių teisė dalyvauti įrodymų tyrime nebuvo apribota. Tam, kad išsaugoti liudytojų anonimiškumą kaltinamiesiems gali būti neleista susitikti su anoniminiu liudytoju, tačiau kaltinamajam vistiek turi būti garantuojama teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams, paprastai per teisėją (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Liudytojo parodymai, kuriam taikomas anonimiškumas, turi būti užfiksuoti teisiamojo posėdžio protokole. Šį protokolą surašo ne teisiamojo posėdžio sekretorius, kaip įprastai, bet pats teisiamojo posėdžio pirmininkas arba vienas iš teisėjų, jei bylą nagrinėja

teisėjų kolegija. Šiuos parodymus teismo posėdžio pirmininkas arba vienas iš teisėjų balsu perskaito teisiamaajame posėdyje. Kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pakartotiniai ir papildomi klausimai, kuriuos šie nori užduoti po to, kai apklausto liudytojo parodymus teismo posėdžio pirmininkas arba vienas iš teisėjų balsu perskaitė teisiamaajame posėdyje, užduodami ir į juos atsakoma taikant analogišką apklausos procedūrą, kaip užduodant ir pirminius klausimus. Baudžiamojo proceso dalyviai gali užduoti įvairių klausimų, tačiau teismas gali atmesti tuos klausimus, į kuriuos atsakant galėtų būti atskleidžiama įslaptinto liudytojo tapatybė.

Trečia, išimtiniais atvejais užtikrinti liudytojų ar nukentėjusiųjų apsaugą nuo nusikalstamo poveikio, yra jo apklausa nedalyvaujant nei teisiamaajame posėdyje, nei kitoje teismo patalpoje (BPK 282 str. 4 d.). Šis kraštutinis atvejis gali būti taikomas tada, kai liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, atvykimas į teismą keltų didelį pavojų jo, jo šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai ar laisvei. Toks pavojus paprastai gali būti numatomas jau ir ikiteisminio tyrimo metu, todėl būtent šioje stadijoje dalyvaujant ikiteisminio tyrimo teisėjui, vadovaujantis BPK 203 str. nustatyta tvarka yra atliekama liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, apklausa, su tikslu gauti išsamius parodymus, kuriuos būtų galima naudoti jau kaip įrodymus nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme.

LAT laikosi pozicijos, kad galimybių apklausti liudytoją pas ikiteisminio tyrimo teisėją įtvirtinimas BPK nukreiptas parodymų patikimumui užtikrinti, taigi apsaugo įtariamąjį ir kaltinamąjį nuo galimų teisėsaugos pareigūnų piktnaudžiavimų ikiteisminio tyrimo metu. Todėl faktas, kad liudytojas buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėju sustiprina, bet ne sumažina duotų parodymų patikimumą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Kita vertus, pagal BPK 238, 287 str. tokią apklausą ikiteisminio tyrimo teisėjas gali atlikti tiek sprendžiant bylos perdavimo į teisiamaajį posėdį klausimą, tiek vykstant jau pačiam teisiamaajam posėdžiui. Tačiau bet kuriuo atveju teisme balsu perskaitomi ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti liudytojo ar nukentėjusiojo, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymai. Esant reikalui pagal BPK 279 str. 6 d. toks liudytojas dar gali būti apklausiamas garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemonėmis sudarius akustines ir vizualines kliūtis. Šių dienų technologijos leidžia atlikti apklausą liudytojui ar nukentėjusiajam nuotoliniu būdu, net neatvykstant atvykti į teismo posėdį, o tai padeda sustiprinti jų saugumo jausmą. Taigi, vietoje apklausos teismo posėdyje gali būti atlikta apklausa ir nuotoliniu būdu.

Svarbu paminėti, kad pagal BPK 183 str. 4 d. ir 279 str. 6 d. naudojant garso ir vaizdo nuotolinio perdavimo priemones, tačiau nesudarant akustinių ir vizualinių kliūčių, gali būti apklausiamas ir liudytojas ar nukentėjęsysis, kuriam yra taikomos apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės, numatytos Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme.

Svarbu pažymėti, kad nuotoliniu būdu galima vykdyti ne tik apklausas, bet ir kitus procesinius veiksmus, tokius kaip parodymų atpažinimas, akistata ir kt. Tai ne tik padidintų liudytojų ar nukentėjusiųjų saugumo jausmą, bet ir padėtų gauti teisingus parodymus.

Nagrinėjant užsienio baudžiamojo proceso normas matome, kad Nyderlandų Karalystės BPK 226d str. numatyta, kad kaltinamajam suteikiama galimybė telekomunikacijų priemonėmis arba raštu nurodyti norimus klausimus tokiam liudytojui. Latvijos BPK 309 str. 1–5 d. yra numatyta, kad jei byloje dalyvauja „anoniminis liudytojas“, ji nagrinėjama uždare teismo posėdyje, prireikus teisme duoda parodymus techninėmis priemonėmis, kad nebūtų galimybės atpažinti tokį asmenį, sukuriami vaizdo ar akustiniai trikdžiai, taip pat saugomas asmuo turi teisę neatsakyti į klausimus, jeigu atsakymai gali suteikti galimybę nustatyti jų tapatybę. Taip pat nurodoma, kad asmuo, kurio tapatybė slepiama, teismo gali būti apklausiamas atskiroje patalpoje, užtikrinant galimybę teismo salėje išklausti duotus parodymus, taip pat galimybę užduoti asmeniui klausimus.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad BPK įtvirtina nemažai nuostatų, skirtų apsaugoti nukentėjusįjį ar liudytoją nuo bet kokio neigiamo poveikio ir siekiant užtikrinti teisingą procesą, kuriame garantuojamas įrodymų patikimumas ir tuo pačiu saugomi asmens interesai. Taip pat nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriems taikomas visiškas anonimiškumas, apklausos teisme sąlygos yra įvardintos BPK 282 str. Priešingu atveju, jeigu nukentėjusiajam ar liudytojui taikomas dalinis anonimiškumas, jis apklausiamas teisme pagal BPK 279 str., kaip paprastas liudytojas.

IŠVADOS

1. Lietuvoje yra išskiriamos dvi pagrindinės apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės: procesinės, numatytos BPK (pvz., anonimiškumo institutas); ir neprocesinės, kurios numatytos Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme. Pažymėtina, kad šios dvi priemonių grupės yra susijusios tarpusavyje ir gali būti taikomos tiek kartu, tiek atskirai. Neprocesinės apsaugos priemonės yra platesnės nei procesinės. Procesinės apsaugos priemonės taikomos tik baudžiamojo proceso metu, skirtingai nei neprocesinės priemonės, kurios gali būti taikomas tiek iki baudžiamojo proceso, tiek baudžiamojo proceso metu, tiek ir po jo. Taip pat neprocesinės apsaugos priemonės apima daugiau subjektų.
2. Anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese – tai speciali procesinė apsaugos priemonė, kurios pagrindinis tikslas yra apsaugoti proceso dalyvius, tokius kaip liudytojas ar nukentėjusysis, nuo nusikalstamo poveikio baudžiamojo proceso metu. Taikant šį institutą siekiama gauti iš šių dalyvių kuo patikimesnius, išsamesnius ir teisingus parodymus, kurie būtini nagrinėjant baudžiamąją bylą. Užtikrinus liudytojo ar nukentėjusiojo saugią padėtį baudžiamajame procese, kartu apsaugomi ir jo parodymai.
3. BPK įtvirtintas anonimiškumo institutas yra dviejų rūšių, t. y. visiškas (kitaip absoliutus) anonimiškumas ir dalinis (kitaip santykinis) anonimiškumas. Pagrindinis skirtumas tarp visiško ir dalinio anonimiškumo taikymo yra tai, kad taikant visišką anonimiškumą rūšį yra įslaptinami absoliučiai visi asmens tapatybės duomenys. Tuo tarpu jeigu nustatoma, kad liudytojui ar nukentėjusiajam taikyti visišką liudytojo anonimiškumą netikslinga, o jam užtenka tik kai kurių jo duomenų įslaptinimo, yra taikomas dalinis anonimiškumas. Taikant dalinį anonimiškumą, nėra įslaptinami visi asmens tapatybės duomenys, o tik ta dalis duomenų, kurių atskleidimas liudytojui ar nukentėjusiajam gali sukelti neigiamus padarinius.
4. BPK 199¹ įtvirtinus dalinio anonimiškumo institutą, kurio metu pakanka tik kai kurių liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų įslaptinimo, gali būti taikomas tam tikrais atvejais tiriant nesunkius nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus. Taip pat dalinio anonimiškumo taikymas reikšmingas, kai tam tikrų liudytojo ar nukentėjusiojo duomenų atskleidimas gali turėti neigiamų padarinių, jų šeimos narių, artimųjų giminaičių teisėms ir teisėtiems interesams, ir konkrečiu atveju nėra visų pagrindų visiško anonimiškumo, kaip numato BPK 199 str., taikymui. Pažymėtina, kad dalinio anonimiškumo taikymas ypatingai yra svarbus perkvalifikuojant sunkesnę nusikaltimą

į lengvesnį, kai išnyksta BPK 199 str. 1 d. 3 p. numatytas pagrindas, nurodantis, kad anonimiškumas gali būti taikomas procese dėl labai sunkaus, sunkaus ar apysunkio nusikaltimo. Be to, dalinis anonimiškumas taikomas ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui, baudžiamojoje byloje atlikusiam ikiteisminio tyrimo veiksmus neatskleidžiant savo tapatybės (BPK 158 str.) bei atlikusiam slaptą sekimą (BPK 160 str.). Anonimiškumo skirstymas į rūšis priklauso ne vien tik nuo įslaptinamos informacijos kiekio ar jos pobūdžio, bet ir nuo siekiamų apsaugoti teisių ir interesų pobūdžio, taip pat subjektų, kuriems taikomas anonimiškumas, rato, nusikalstamų veikų sunkumo ir kitų aplinkybių.

5. BPK nenumato, kiek ir kokios rūšies įrodymų turi pakakti sprendimui byloje priimti, tačiau teismas, vertindamas įrodymus pakankamumo aspektu, turi atsižvelgti į BPK 301 str. 2 d. įtvirtintą nuostatą, draudžiančią apkaltinamąjį nuosprendį priimti ir jį grįsti vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.
6. BPK įtvirtina nemažai nuostatų, skirtų apsaugoti nukentėjusįjį ar liudytoją nuo bet kokio neigiamo poveikio ir siekiant užtikrinti teisingą procesą, kuriame garantuojamas įrodymų patikimumas ir tuo pačiu saugomi asmens interesai. Taip pat nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriems taikomas visiškas anonimiškumas, apklausos teisme sąlygos yra įvardintos BPK 282 str. Priešingu atveju, jeigu nukentėjusiajam ar liudytojui taikomas dalinis anonimiškumas, jis apklausiamas teisme pagal BPK 279 str., kaip paprastas liudytojas.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą (2002). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 51-1933;
2. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją (2006). *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 136-5145;

Europos Sąjungos teisės aktai

3. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją (1999). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 23-853;
4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
5. Europos Komisijos darbinis dokumentas dėl galimybės priimti ES liudytojų ir asmenų, bendradarbiaujančių su teisėsaugos institucijomis, apsaugos teisės aktus (2007). Briuselis, KOM(2007) 693 galutinis;

Nacionaliniai teisės aktai

6. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, Nr. 33-1014;
7. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741;
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, Nr. 37-1341;
9. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (1961). *Vyriausybės žinios*, Nr. 18-148;
10. Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos pakeitimo įstatymas (2021). TAR, Nr. 27360;
11. Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo prevencijos įstatymas (2020). TAR, Nr. 14343;
12. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių pakeitimo įstatymas (2020). TAR, Nr. 15770;
13. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso ir kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio paketimo įstatymas (2022). TAR, Nr. 25131;

14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110 „Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos“ (2008). *Valstybės žinios*, Nr. 94-3713;
15. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijos dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte, 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka (2008). *Valstybės žinios*, Nr. 6-234;
16. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2012 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. I-383 „Dėl Rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese patvirtinimo“ (2013). *Valstybės žinios*, Nr. 2-83;
17. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m. birželio 3 d. įsakymas Nr. I-114 „Dėl Rekomendacijų dėl anonimiškumo ir dalinio anonimiškumo nukentėjusiajam ar liudytojui suteikimo ir šio sprendimo procesinio įforminimo patvirtinimo“ (2014). TAR, Nr. 6146;
18. Kolegialių institucijų 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. 5-V-272/V-117/I-88 „Dėl Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio laikinųjų nuostatų patvirtinimo“ (2017). TAR, Nr. 2017-04815;

Užsienio valstybių teisės aktai

13. Latvijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820> [žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d.];
14. Nyderlandų Karalystės baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.government.nl/topics/modernisation-code-of-criminalprocedure/contents-new-code-of-criminal-procedure> [žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d.];
15. Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://cjad.nottingham.ac.uk/en/legislation/182/keyword/322> [žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d.];

Specialioji literatūra

19. Ažubalytė, R., Ancelis, P., Burda R. (2005). *Teisinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais*. Vilnius, p. 32;

20. Ažubalytė, R. Jurka, R., Zajančauskienė, J. (2016). *Baudžiamojo proceso teisė. Bendroji dalis. I knyga*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, p. 20;
21. Goda G. (1998). *Procesinės prievartos priemonės samprata*. Teisė. Nr. 32, p. 61;
22. Goda, G. ir kt. (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 193–194, 200, 540, 545;
23. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. (2005). *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, p. 184;
24. Goda, G., Kazlauskas, M. ir Kuconis, P. (2011). *Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 56, 190–191, 193, 198;
25. Jurka, R. (2003). *Teisiniai liudytojų apsaugos mechanizmo aspektai*, *Jurisprudencija*, t. 49(41), p. 59, 109, 111;
26. Jurka, R. (2004). *Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą*. Teisės problemos, 2(44), p. 103;
27. Jurka et. al. (2009). *Anonimiškumas baudžiamajame procese: teoriniai pagrindai ir reglamentavimo problemos. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias p. 264–274;
28. Jurka, R. (2009). *Liudytojas ir jo procesiniai interesai baudžiamajame procese*. Vilnius: Registrų centras, p. 136–138, 173, 185; 272;
29. Piesliakas, V. (2008). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Antroji knyga*. Vilnius: Justitia, p. 46;
30. Vaišvila, A. (2004). *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, p. 395;
31. Zajančauskienė, J., Bliujienė, G. (2020). *Pranešėjų apsauga: teisinis reguliavimas ir jo taikymo pirmieji metai Lietuvoje*. *Jurisprudencija*, 29(1), p. 123;

Elektroniniai leidiniai:

32. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://ekalba.lt/paieska/detalioji/?paieska=auka&p=1&d=50&i=74642d6f-47ab-4dbb-9ad2-c8e9a24aeafe> [žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d.];

Teismų praktika

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas.
Valstybės žinios, Nr. 39-1105;
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas.
Valstybės žinios, Nr. 80-2423;
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas.
Valstybės žinios, Nr. 28-1003;
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.
Valstybės žinios, Nr. 7-254;
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 15 d. nutarimas.
Valstybės žinios, Nr. 119-6005;

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

38. *Soering v. United Kingdom* [ECHR], No. 14038/88, [7.07.1989].
ECLI:CE:ECHR:1989:0707JUD001403888;
39. *Doorson v. Netherlands* [ECHR], No. 20524/92, [26.03.1996].
ECLI:CE:ECHR:1996:0326JUD002052492;
40. *Van Mechelen and Others v. The Netherlands* [ECHR], No. 21363/93, 21364/93,
21427/93, [23.04.1997].
ECLI:CE:ECHR:1997:0423JUD00213639321364932142793;
41. *Visser v. Netherlands* [ECHR], No. 26668/95, [14.02.2002].
ECLI:CE:ECHR:2002:0214JUD002666895;
42. *Birutis and Others v Lithuania* [ECHR], No. 47698/99, 48115/99, [28.03.2002].
ECLI:CE:ECHR:2002:0328JUD0047698994811599;
43. *Krasniki v. the Czech Republic* [ECHR], No. 51277/99, [28.02.2006].
ECLI:CE:ECHR:2006:0228JUD005127799;
44. *Al-Khawaja and Tahery v. the United Kingdom* [ECHR], No. 22228/06,
[15.12.2011]. ECLI:CE:ECHR:2011:1215JUD002676605;

Bendros kompetencijos teismų praktika

45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. spalio 10 d. nutartis baudžiamojoje
byloje Nr. 2K–529/2000;
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 26 d. konsultacija „Dėl BPK 63,
168, 214, 217 straipsnių taikymo“. Teismų praktika, 2004, Nr. 21;

47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-413/2004;
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. rugsėjo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-461/2004;
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. gruodžio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-680/2004;
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-126/2005;
51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-445/2005;
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-332/2006;
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2006;
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/2009;
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. gegužės 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-290/2013;
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-80-942/2015;
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. vasario 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-1-693/2017;
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. balandžio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-84-648/2019;
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-204-689/2019;
60. Lietuvos apeliacinio teismo 2005 m. spalio 28 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-313/2005;
61. Lietuvos apeliacinio teismo 2007 m. liepos 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-75/2007;
62. Lietuvos apeliacinio teismo 2011 m. gegužės 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-163/2011;
63. Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. birželio 6 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-277-453/2016;

64. Kauno apygardos teismo 2009 m. gruodžio 4 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-485-348/2009;
65. Klaipėdos apygardos teismo 2011 m. gegužės 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-58-417/2011;

Kiti šaltiniai

66. Aiškinamasis raštas dėl Baudžiamojo proceso kodekso 198, 199, 238, 279, 283 straipsnių papildymo ir Kodekso papildymo 199(1) straipsniu įstatymo projekto (2010). TAR, Nr. XIP-2363 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.380245> [žiūrėta 2024 m. gegužės 1 d.].

SANTRAUKA

Anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese

Paulina Medelytė

Magistro darbe analizuojamos liudytojų ir nukentėjusiųjų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemonės: procesinės, numatytos BPK (pvz., anonimiškumo institutas); ir neprocesinės, kurios numatytos Apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme. Procesinės apsaugos priemonės numatytos BPK, kurios sudaro liudytojų ar nukentėjusiųjų anonimiškumo institutą.

Anonimiškumo taikymas baudžiamajame procese – tai speciali procesinė apsaugos priemonė, kurios pagrindinis tikslas yra apsaugoti proceso dalyvius, tokius kaip liudytojas ar nukentėjusysis, nuo nusikalstamo poveikio baudžiamojo proceso metu. Taikant šį institutą taip pat siekiama gauti iš šių dalyvių kuo patikimesnius, išsamesnius ir teisingus parodymus, kurie būtini nagrinėjant baudžiamąją bylą.

BPK įtvirtintas anonimiškumo institutas yra dviejų rūšių, t. y. visiškas anonimiškumas ir dalinis anonimiškumas. Anonimiškumo skirstymas į rūšis priklauso ne vien tik nuo įslaptinamos informacijos kiekio ar jos pobūdžio, bet ir nuo siekiamų apsaugoti teisių ir interesų pobūdžio, taip pat subjektų, kuriems taikomas anonimiškumas, rato, nusikalstamų veikų sunkumo ir kitų aplinkybių.

Teismas, vertindamas įrodymus pakankamumo aspektu, turi atsižvelgti į BPK 301 str. 2 d. įtvirtintą nuostatą, draudžiančią apkaltinamąjį nuosprendį priimti ir jį grįsti vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.

BPK įtvirtina nemažai nuostatų, skirtų apsaugoti nukentėjusįjį ar liudytoją nuo bet kokio neigiamo poveikio ir siekiant užtikrinti teisingą procesą, kuriame garantuojamas įrodymų patikimumas ir tuo pačiu saugomi asmens interesai.

SUMMARY

Anonymity Application in Criminal Procedure

Paulina Medelytė

The Master's paper analyses the measures for the protection of witnesses and victims against criminal influence: procedural, as provided for in the Code of Criminal Procedure (e.g. the institute of anonymity); and non-procedural, as provided for in the Law on Protection Against Criminal Influence. The procedural safeguards listed in the Code of Criminal Procedure constitute the institute of witness or victim anonymity.

Anonymity in criminal proceedings is a special procedural protection measure whose main purpose is to protect participants in the proceedings, such as a witness or a victim, from criminal influence during criminal proceedings. It also aims to obtain from these participants the most reliable, complete and truthful testimony necessary for the criminal proceedings.

The institution of anonymity provided for in the Code of Criminal Procedure is of two types, i.e. full anonymity and partial anonymity. The distinction between the types of anonymity depends not only on the amount or nature of the information to be classified, but also on the nature of the rights and interests sought to be protected, the range of anonymous subjects, the seriousness of the offences and other circumstances.

When assessing the sufficiency of the evidence, the court must take into account the provision of Article 301(2) of the Code of Criminal Procedure, which prohibits a conviction from being based solely on the testimony of victims or anonymous witnesses. The testimony of such persons can only be relied upon in support of a conviction if it is corroborated by other evidence.

The Code of Criminal Procedure contains a number of provisions designed to protect the victim or witness from any adverse effects and to ensure a fair trial in which the reliability of evidence is guaranteed and, at the same time, the interests of the individual are protected.